DB
377
K66s

Klaić

Slavonija od X. do XIII.
Stoljeća

rnia
l

Digitized by Google

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA
LOS ANGELES

Digitized by Google

SLAVONIJA

OD X. DO XIII. STOLJEĆA.

RAZPRAVICA

sto ju je povodom spisa „Die Entstehung Croatiens“ od F. Pesty-a

napisao

V. KLAIĆ.

Preštampano iz „Vienca“.

ZAGREB.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1882.

Vidi zadnju stranu omota.

Digitized by Google

Digitized by Google

SLAVONIJA

OD X. DO XIII. STOLJEĆA.

RAZPRAVICA

što ju je povodom spisa „Die Entstehung Croatiens“ od F. Pesty-a

napisao

V. KLAIĆ.

Preštampano iz „Vienca“.

ZAGREB.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1882.

Digitized by Google

Digitized by Google

DB
377
K66s

Početkom ove godine izašla je u Budimpešti malena brošura: „Die Entstehung Croatiens“, koju je napisao F. Pesty. Pisac nastoji u knjižici, obsižućoj 86 strana, dokazati, da je današnja gradjanska Hrvatska (poimence županije zagrebačka, varaždinska i križevačka) bila još od X. stoljeća čest Ugarske, da je tek u polovici XIII. stoljeća dobila succesivno ime Slavonija, a istom posljednih decenija 18. stoljeća da se je prozvala Hrvatskom (pag. 71—72).

Da su se županije križevačka, varaždinska i zagrebačka počam od 13. stoljeća zvale imenom Slavonije (slovinska zemlja, slovenski orsag) i da su tek u 17. stoljeću dobile ime Hrvatska, biti će svakomu dobro poznato, koji se iole zanima hrvatskom prošlosti; nu da je stara Slavonija ili današnja gradjanska Hrvatska od 10. do 13. stoljeća bila čest Ugarske, nije nimalo sjegurno ni dokazano, kako to Pesty misli. Imade dapače mnogo okolnosti, koje prije protivno dokazuju, naime da je kasnija Slavonija bila prvotno čest Hrvatske. Da ih nekoliko spomenem.

I.

Općenito je poznato, a i sam Pesty dopušta kao istinito i sjegurno, da je ugarski kralj Koloman bio g. 1102. u gradu Belgradu okrunjen za kralja Hrvatske i Dalmacije.[1] Tek ovim svečanim činom postao je pravno

[1]) Koloman sám govori u jednoj povelji od iste godine: „Saluo habito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare in urbe regia“. Kukuljević, Codex dipl. II. p. 5.

2041269

Digitized by Google

kralj Hrvatske i Dalmacije; s toga uvrsti takodjer u svoj kraljevski naslov rieči: „kralj Dalmacije i Hrvatske“ (dei gratia rex Ungarie, Chroatie atque Dalmatie.) Prije godine 1102. zvao se Koloman naprosto „kralj Ugarske“ poput svojih predšastnika, pa već sama ova okolnost svjedoči najjasnije, da prije spomenute godine niti Koloman niti predšastnici njegovi nisu imali nikakove vlasti u Hrvatskoj i Dalmaciji, premda zato nije nemoguće, da su pojedini kralji ugarski radili o tom, da svojoj porodici zadobave pojedine česti susjedne im države hrvatske.

Krunisanje kralja Kolomana u Belgradu g. 1102. svjedoči medjutim još dalje, da on kraljevine Hrvatske nije smatrao osvojenom zemljom. Ta kakova bi smisla imalo, da se je naknadno dao vjenčati kraljem neke kraljevine, koju je netom oružjem u ruci pokorio? K tomu hrvatska predaja priča, da je ugarskoga kralja pozvala i pomogla na hrvatsko priestolje domaća stranka, dočim ugarski ljetopisac naročito ističe nasljedno pravo Arpadovića, pošto su bili rodjaci Jelene, udove iza kralja Dimitrije Zvonimira, koji je umro ne ostavivši za sobom mužkoga poroda.

Stekav Hrvatsku i Dalmaciju zapleo je Koloman svoje nasljednike u dugotrajne i težke borbe sa Mletčani i byzantskim carstvom. Mletčani su smatrali, da je Koloman, zavladav Dalmacijom, prekršio mir i prijateljstvo, što ga bješe još godine 1101. sklopio sa njihovim duždom Vitalom Michielom; pa kada je godine 1114. Koloman naglom smrti umro, govorilo se obćenito u Mletcih, da ga je stigla božja kazan, što nije Mletčanom zadate rieči održao[2]). Već proti njegovu sinu Stjepanu II. diže se mletački dužd, da mu otme svu Dalmaciju, smatrajući, da ju je nepravom stekao. Za ovih borba razoren bje Belgrad na moru

[2]) Danduli chronicon (Muratori, XII. p. 265.)

Digitized by Google

(1124), isti grad, u kojem su Hrvati ovjenčali prvoga Arpadovića krunom Tomislava i Dimitrije Zvonimira.

Još gore prodjoše ugarski Arpadovići u borbi sa byzantskom državom, gdje no vladahu carevi iz porodice Komnena. Smatrajući byzantski carevi, da ih patri vrhovničtvo nad cielom Hrvatskom i Dalmacijom, odlučiše kazniti Arpadoviće, što se bjehu pojagmili za ovimi zemljami. Car Emanuel Komnen (1143—1180) naumi dapače i samu Ugarsku podložiti svojoj vlasti. Služeć se na svoju korist priestolnimi borbami medju Arpadovići, malo da nije posve uspio; g. 1168 zapade ga najveći dio nekadanje države hrvatske.

Kroz trinaest godina (1168—1180) bijaše sva Hrvatska od Velebita do Neretve zajedno sa Bosnom i Sriemom u byzantskoj vlasti; njom vladahu u to doba byzantski vojvode Konstantin Sevastos i Rogerije u ime cara Emanuela.[3]) Tek smrću cara Emanuela vratiše se ove zemlje pod okrilje kralja Bele III., i tako dospješe ugarski Arpadovići tek god. 1180. u definitivni i neprieporni posjed Hrvatske i Dalmacije.

Za burne periode od g. 1114—1180. ne mogahu Arpadovići pravo ni pomisliti na uredjenje Hrvatske i Dalmacije; istom sada poslije g. 1180 nalazimo prve sjegurne tragove ob upravi i odnošaju ovih zemalja prema Ugarskoj. Kako se razabire jasno, Arpadovići ne sjediniše Hrvatske i Dalmacije sa starom svojom državom, nego ih ostaviše i nadalje sasvim samostalne i odieljene, te šiljahu u nje svoje sinove ili mladju braću, koji su njimi pod imenom vojvoda (duces) upravljali.[4]) Vojvoda kraljevske krvi zastupao je kralja

[3]) U jednoj povelji od 10. lipnja 1180, izdanoj u Spljetu, čita se: „in ducatu Dalmatie et Croatie existente domino Rogerio Sclauonie duca". Kuk. Cod. dipl. II. p. 113.

[4]) Uredba vojvodâ u Hrvatskoj nije potekla od Arpadovića; još za narodne dinastije spominje se u nas ta čast. God. 1066 izdaje kralj Petar Krešimir neku povelju „laudacione nostri ducis Stephani;" isti se Stjepan spominje kasnije g. 1078 kao bivši vojvoda hrvatski (Ego Stephanus olim illustris dux Chroatorum). Rački, Documenta hist croat. p. 66. i 119.

*

Digitized by Google

u svem i vršio je svagdje njegovu vlast; njemu bijaše podložan sam ban hrvatski i svi ostali velikaši zemlje.

Prvi vojvoda, kojemu su rad i djelovanje nešto točnije poznati, jest Andrija (1198—1203), brat kralja Emerika. Dočim se kralj Emerik piše: „božjom milosti kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Rame", brat njegov Andrija imade naslov: „božjom milosti vojvoda Dalmacije, Hrvatske i Huma (dei gracia Dalmacie, Croacie, Hulmeque dux)". Za naše je pitanje osobito nuždno, da potanje razgłobimo rad i djelokrug Andrije kao hrvatskoga vojvode. Pri tom se ne ćemo obazirati na njegove borbe sa bratom Emerikom,[5]) nego više na njegovo djelovanje u upravi, sudstvu, u koliko se to iz povelja razabire.

U ožujku 1198. nalazimo Andriju, vojvodu Dalmacije, Hrvatske i Huma, u dalmatinskom gradu Zadru. Okružuju ga mnogi duhovni i svjetski velikaši (principes) hrvatsko-dalmatinski, medju njimi krbavski župan Slavogost i sanski župan Djedomir. Ovom prilikom potvrdjuje vojvoda samostanu sv. Kuzme i Damjana sav posjed, što mu ga nekoč darovaše hrvatski kraljevi Krešimir i Zvonimir.[6]) Umah zatim kreće Andrija na vojnu i bori se na jugu svoje vojvodine sa Humljani i Srbi. Nakon sretne pobjede (post habitam tam Chulme, quam Rasse laudabilem victoriam) vraća se već početkom svibnja u Zadar, te se uzput desi u gradovih Ostrovici i Krupi. Nekoliko dana zatim polazi u sjeverne prediele svoje vojvodine, te već 11. svibnja izdaje *zagrebačkomu biskupu* Dominiku povelju, kojom odredjuje, da podanikom biskupovim nitko ne sudi, nego biskup sam i njegovi sudci. Medju svjedoci u istoj po-

[5]) O Andriji vidi: J. Mikoczy, Banorum series (Arkiv za poviest jugosl. XI. p. 77—82).

[6]) Kuk., Cod. dipl. II. 191.

Digitized by Google

velji nalazimo i varaždinskoga župana Kračuna (Crazone comite guarastiensi.[7])

Već ovo nekoliko podataka kaže, da je Andrija kao vojvoda hrvatski i dalmatinski imao istu vlast u predielu medju Savom i Dravom, kao što u južnih krajevih svoje vojvodine. On podieljuje povlastice i darovnice isto tako zagrebačkomu biskupu, kako i solinsko-spljetskomu; njemu se isto tako pokorava varaždinski župan, ili sanski, kao što krbavski. Sve što Andrija izvodi u predielu medju Savom i Dravom, ne čini možda kao kralj ugarski, nego upravo samo kao vojvoda hrvatsko-dalmatinski. Nu podjimo još dalje. Godine 1200 nalazimo opet Andriju u sjevernih predielih njegove vojvodine, gdje vrši pravdu u obsegu svoga vladanja (infra terminos dominii nostri) i sudi sud sa velikaši svojimi (cum magnatibus nostris). Ovom prilikom rieśava parbu zagrebačkoga biskupa Dominika sa nekim Petrom Zadurom radi zemlje Grabonice. Uz Andriju desi se ban Nikola sa više župana. Vojvoda dosudjuje priepornu zemlju zagrebačkomu biskupu, te imenuje Vlčetu od Gore (valjda župana gorske župe) i Vratislava iz Zagreba pristavi, koji će biskupa Dominika uvesti u dosudjeni mu posjed.[8]) Opet iste godine dne 15. listopada dariva vojvoda Andrija svojemu vjernomu pristaši Baranu, dekanu zagrebačkomu, neku zemlju Jerošu, kojoj bješe umro vlastnik, ne ostavivši potomaka, te je zato zapala vojvodskomu posjedu (hereditates omni spe sobolis privatorum ad ius ducatus devolvi debent). Medju svjedoci ovoj darovnici nalazimo vojvodine službenike (jobagiones): bana Nikolu, bi-

[7]) Kuk. Cod dipl. II. 193—194. Iz iste g. 1198. poznate su nam još dvie povelje vojvode Andrije. Jednom podredjuje (relatione Dalmatie episcoporum et universorum Croatorum princip m...) biskupiju hvarsku nadbiskupiji spljetskoj; a drugom potvrdjuje metropoliji spljetskoj darovnice kraljeva Gejze II. i Stjepana III. Kuk. op. cit. p. 199—200.

[8]) Tkalčić, Mon. episc. Zagrab. I. p. 8.

Digitized by Google

skupa zagrebačkoga Dominika, izabranoga nadbiskupa zadarskoga Nikolu, varaždinskoga župana Kračuna itd.[9])

I sliedećih godina nalazimo više puta hrvatskoga vojvodu Andriju, gdje kao takav vrši vlast u predielu medju Savom i Dravom, ili bolje, medju Dravom i Gvozdom. Godine 1201 dariva zagrebačkomu biskupu Dominiku otok na Savi, po imenu Kagnis;[10]) g. 1202 opet potvrdjuje zagrebačkomu dekanu Baranu zemlju Kajani blizu grada Nikole uz cestu zagorsku.[11])

Postavši Andrija kasnije kraljem Ugarske, Hrvatske i Dalmacije, rado se je i često spominjao svoga vojvodovanja u Hrvatskoj. To razabiremo iz njegovih kraljevskih povelja, izdanih poslije g. 1204. Osnovavši već kao kralj opatiju u Toplicah ili Topuskom i podielivši ju redu cistercitâ, darova ovim za uzdržavanje cielu gorsku županiju, kako ju je posjedovao sam, dok je još bio vojvoda preko Drave (comitatum de Gorra, sicut illum possedimus, dum dux fuimus ultra Drawam.[12])

Saberemo li sve ove podatke, crpljene iz istodobnih i nepobitnih spomenika, razabiremo jasno, da je Andrija g. 1198—1203 bio samo vojvoda hrvatski i dalmatinski, i da se je u to doba njegova vlast prostirala na sjever sve do Drave. Za Andrije dakle bila je medja izmedju njegove vojvodine i kraljevine Ugarske rieka Drava; prediel medju riekom Dravom i Savom (dotično Gvozdom) spadao je po tom u to doba na vojvodinu hrvatsko-dalmatinsku, ili jasnije da kažem: današnja gradjanska Hrvatska bila je koncem 12. i

[9]) Tkalčić, op. cit. p. 9—10. Iste godine izdao je Andrija povelju gradu Trogiru u Dalmaciji. Lucius, de regno Dalm. & Croat. p. 74.
[10]) Idem, op. cit. p. 10—11.
[11]) Idem, op. cit. p. 16—17.
[12]) Idem, op. cit. p. 28. Sravni još drugu povelju od iste godine na str. 30—31.

Digitized by Google

početkom 13. stoljeća čest Hrvatske, a ne Ugarske, kako Pesty misli.[13])

II.

U prvom smo poglavju dokazali, da je za hrvatskoga vojvode Andrije zemlja medju Dravom i Savom (Gvozdom) bila čest kraljevine Hrvatske i da je Hrvatska sizala do Drave, gdje je medjašila sa Ugarskom. Ovo je sjegurno; nu važnije pitanje jest, da li je i prije Andrije, t. j. počam od Kolomana kroz cielo 12. stoljeće pripadao predjel dravsko-savski kraljevini Hrvatskoj? Ovo je tim važnije pitanje, što je poznato, da je vojvoda Andrija tri put ustao na brata si Emerika, te bi mogao tkogod pomisliti nije li Andrija, boreć se s bratom, zemlju medju Dravom i Gvozdom od Ugarske odkinuo i svojoj vojvodini hrvatsko-dalmatinskoj pridružio?

Riešenje ovoga pitanja veoma je težko; prvo što nas izvori slabo pomažu, a drugo, što je sve do g. 1180 bilo uredjenje Hrvatske i Dalmacije poradi neprestanih nutarnjih borba i vanjskih ratova nestalno, te se je često mienjalo. Pokušati ćemo ipak, da i na ovo pitanje odgovorimo.

Prije Andrije upravljao je Hrvatskom i Dalmacijom stariji mu brat Emerik još za živa otca Bele III. Spominje se u listinah g. 1194. i 1195. kao upravitelj Hrvatske i Dalmacije;[14]) ali se ne može razabrati, dokle mu vladanje sizalo, niti je zabilježen i jedan čin uprave njegove, s toga nas Emerik dalje ne zanima.

[13]) U jednoj povelji od g. 1230, a izdanoj u Kaloči, čitamo: „terram illam, quam habent ultra Drawam versus Sclauoniam, terre dicti domini zagrabiensis episcopi, que Wasca (Vaška) dicitur, contiguam... Idem, op. cit. p. 65.

[14]) U jednoj povelji g. 1194. čita se: „Regnante domino nostro Bela,... et Almerico, filio eius, super Dalmatiam et Croatiam;“ — u drugoj od g. 1195. opet: „Regnante domino nostro Bela... et Enrico eius filio, bis coronato, Dalmatiam et Croatiam feliciter gubernante... Kuk. Cod. dipl. II. 172. i 173.

Digitized by Google

Predšastnik Emerikov u upravi Hrvatske i Dalmacije bijaše pečuvski biskup Kalan. Sjediniv naime Bela III. svu Hrvatsku i Dalmaciju pod svojim žezlom i obraniv grad Zadar sretno od Mletčana, imenuje za upravitelja ciele Hrvatske i Dalmacije spomenutoga Kalana, muža razborita i poduzetna, koji je povjerenu mu čast obnašao g. 1190—1193. Naslov Kalana u službenih spisih i poveljah glasi: „totius Dalmatie et Chroatie gubernator“ ili „Duca Calano presidente alla Dalmatia et Croatia“. Kao gubernator Hrvatske vrši Kalan svu vlast, što ju imaju vojvode kraljevskoga roda. Eto dva primjera. Godine 1193. dopituje isti Kalan zagrebačkomu biskupu Dominiku zemlju Kamenicu, za koju se otimahu plemići Dežislav i Draša. Ovom sgodom bijahu prisutni dvorski župani: vaškanski, dubravski, kamenički i križevački.[15]) Pod konac iste godine dosudjuje opet Kalan „totius Dalmatie atque Chroatie gubernator“ biskupu zagrebačkomu Dominiku i njegovim nasljednikom desetinu živeža i vina u Krapini, Okiću i Podgorju, koja se je dosele za vojvodu (ad ducatas cellaria) pobirala.[16]) Ova dva podatka jasno kažu, da je Kalan kao gubernator Hrvatske upravljao zemljom na jugu Drave, a po tom sliedi, da je i za njega zemlja medju Dravom i Savom bila čest kraljevine Hrvatske.

Pošto se u povelji Kalanovoj od g. 1193. spominje vojvoda (dotično „ducatus cellaria“), to nema dvojbe, da je već prije Kalana barem jedan vojvoda kraljevske krvi Hrvatskom i Dalmacijom upravljao. Za vrieme od god. 1180—1190. ne spominje se nijedan vojvoda, isto tako niti g. 1168—1180., pošto je tada bila Hrvatska i Dalmacija u byzantskoj vlasti; mora dakle da je bio prije god. 1168.

---

[15]) Tkalčić Mon. ep. zag. I. p. 6.
[16]) Idem, op. cit. p. 5.

Digitized by Google

Godine 1161. umre ugarski i hrvatski kralj Gejza II., ostaviši za sobom tri nedorasla sina. Najstarijemu Stjepanu (III.) ostavi krunu i priestolje, a mladjemu Beli namieni neku vojvodinu, da njom upravlja.[17]) Kada je kasnije byzantski car Emanuel g. 1163. ratovao sa Stjepanom III., zahtievao je od njega medju inim, da mu predade na odgoj mladjega brata Belu, a uza to da mu izruči onu oblast u baštinu, koju mu bješe otac na samrti kao vojvodinu namienio. Pošto je car kasnije u to ime osvojio Hrvatsku sa Dalmacijom i Sriemom, to je nedvojbeno, da je Bela po odredbi otčevoj bio vojvoda hrvatsko-dalmatinski. Vjerojatno je, da je isti Bela prije polazka svoga u Carigrad bio zaista neko vrieme (1161—1163.) vojvoda hrvatsko-dalmatinski, jer se je još g. 1202. spominje uz potok Glogovnicu „zemlja vojvode Bele“ (terra Bele ducis).[18]) Ovo dokazuje ujedno, da je vlast vojvode hrvatsko-dalmatinskoga Bele dopirala i u prediel medju Savom i Dravom. Ob ostalom radu vojvode Bele zameo se je za onih burnih vremena svaki trag.[19])

Da li je prije g. 1161. koji član kraljevske porodice obnašao u Hrvatskoj i Dalmaciji vojvodsku čast, ne može se točno opredieliti;[20]) nu sudeć po spomenicih kano da su u prvo doba vladanja Arpadovića upravljali Hrvatskom i Dalmacijom samo bani. Od svih banova prve dobe najviše se ističe Belus ili Beluš (Βέλοσις, Belus, Belos, Albeusus). Ovaj znameniti muž,

---

[17]) I. Cinnamus, libr. V. p. 215.

[18]) Tkalčić Monum. episc. zagr. I p. 13.

[19]) Isti vojvoda govori kasnije kano kralj (Bela III). o toj tužnoj dobi u jednoj povelji od g 1181 ovako: „regnum Ungarie, sicut peccatis exigentibus fieri solet, erat in disturbatione. Tkalčić, op. cit. p. 4.

[20]) U jednoj povelji iz dobe kralja Gejze II. čita se: Anno 1152 regnante Geysa una cum filio suo Stephano duce“. Wenczel, Cod. dipl. I. p. 62.

Digitized by Google

porieklom iz Dalmacije u širem smislu, bijaše po svojoj ženi tetac tadanjemu ugarskomu i hrvatskomu kralju Gejzi II., te ravnaše njim i državom njegovom g. 1141 do 1158 (kasnije i g. 1163). Ugled mu se još više podiže, kadno je g. 1150. udao svoju kćer za kneza Vladimira Dorogobužskoga, sina kijevskoga velikoga kneza Mstislava. Belus se u spomenicih zove sad ban (banus), sad palatin (comes palatinus), sad opet ban i palatin, a samo jedan ili dva put vojvoda (dux). Po tom se razabire, da je više časti obnašao, kadkada u isto vrieme po dvie. Nu sjegurno da mu je ponajglavnija bila čast banska, jer se upravo ova najčešće ističe. Bio je pako ban Hrvatske i Dalmacije, kao što vidimo iz jedne listine, izdane g. 1144. u gradu Spljetu, gdje se kaže: „za kraljevanja Gejze, kralja ugarskoga i za bana Belusa“ (regnante Geyza, Ungarie rege, atque Bellosi bani).[21]) Prema tomu upravljao je Belus kao ban Hrvatskom i Dalmacijom, premda se u spomenicih zove uviek naprosto banom bez oznake zemalja.

Ban Belus vršio je i medju Dravom i Savom svoju bansku vlast. G. 1163. za vladanja kralja Stjepana IV. nalazimo ga opet kao bana, gdje sudi u pravdi medju zagrebačkim biskupom Bernardom i županom Nikolom radi Dubrave, koju bješe još kralj Ladislav poklonio zagrebačkoj biskupiji (huius litigii Belus banus iudex extitit[22]). Belus dakle kao ban vrši vlast u zemlji Dravi na jugu; po tom je i za njega bila Drava medja Hrvatske i Ugarske, te je sva zemlja od Drave do Gvozda pripadala hrvatskoj kraljevini.

O banih u prvoj polovici 12. stoljeća slabo što znademo: tek da su nekojim imena poznata. Za jednoga bana, po imenu Aleksija, čitamo u jednoj povelji kasnije dobe, da je zagrebačkoj crkvi darovao zemlju To-

[21]) Kukulj. Codex dipl. II. p. 36.
[22]) Idem, op. cit. p. 66—67.

Digitized by Google

plicu (Varaždinske toplice).[23]) Po daljem sadržaju iste povelje razabire se, da je Aleksije banovao negdje prije g. 1131., dakle za kralja Stjepana II., ili tija još za Kolomana;[24]) a dalje sliedi, da je i u to doba Hrvatska dopirala na sjever do Drave.

Prema oskudnim izvorom može se dakle ipak sjegurno uztvrditi, da je već od prvoga Arpadovića Kolomana, koji je Hrvatskom zavladao, sizala medja hrvatske kraljevine na sjever do Drave, pošto je dovle dodopirala kroz cielo 12. stoljeće vlast hrvatsko-dalmatinskih bana, upravitelja i vojvoda.

III.

Resultate, crpljene iz vjerodostojnih, nepobitnih povelja potvrdjuje takodjer najstariji hrvatski ljetopisac, naime spljetski arcidjakon Toma, koji je živio g. 1200—1266. Premda je bio dubom i srcem Latin, ipak ne nalazimo traga u njegovu djelu o nadbiskupiji solinsko-spljetskoj, da bi navlaš izkrivio historijske činjenice.

Tko pomno prouči arcidjakona Tomu, razabire lasno, da on prvo zemlju medju Dravom i Gvozdom ne pribraja Ugarskoj, a drugo, što je glavnije, da istu zemlju na jugu Drave smatra uviek za hrvatsku zemlju, i to ne samo za svoju dobu, nego i za vladanja narodne dinastije u Hrvatskoj. Dokaza za to ima više. U 13. poglavju svoga djela opisuje Toma arcidjakon medje hrvatske države za kralja Držislava oko g. 1000. Iztaknuv sjevernu medju veli: „na sjeveru pako (sizala je država dalmatinsko-hrvatska) od obale Du-

[23]) U jednoj povelji kralja Bele III. od g. 1181 čita se: „Propositum est a canonicis... quod Alexius quondam banus pro anima filii sui... predium quodam; Toplisa nomine, ecclesie zagrabiensi... tradidisset“... Tkalčić, Mon. epis. zagr. I. p. 5.

[24]) Mikotzy, op. cit. (Arkiv, XI. p. 51—52)

Digitized by Google

nava do mora dalmatinskoga".[25]) Toma dakle nije zadovoljan ni Dravom, već pomiče Hrvatsku do Dunava, premda točno ne kazuje, do koje točke na Dunavu, da li u današnjoj Ugarskoj ili Sriemu?

Nešto točniji jest Toma u poglavju 15., gdje medju inim govori o jurisdikciji kninskoga ili hrvatskoga biskupa u polovici 11. stoljeća. On veli naročito: „Ovaj (chroatensis episcopus) imao je mnoge župe po svem kraljevstvu hrvatskom, jerbo je bio kraljevski biskup. Sliedio je kraljevski dvor, te je bio dvorski velikaš, a njegova jurisdikcija sterala se je sve do Drave".[26]) Vlast hrvatskoga biskupa sizala je dakle u 11. stoljeću sve do Drave, a po tom je dovle dopirala i hrvatska država, jer bi bilo nečuveno, da bi se duhovna vlast hrvatskoga podanika širila u tudjoj državi.

Mogao bi tko posumjati, da je Toma navlastice ovdje pretjerao, samo da pokaže veliki obseg nadbiskupije solinsko-spljetske, kojoj je biskupija kninsko-hrvatska bila podložna, pa da dokaže, da zemljište biskupije zagrebačke, koju je kralj Ladislav osnovao i podložio ugarskomu episkopatu, pripada u istinu metropoliji spljetskoj. S toga ne ćemo podavati toliko važnosti potonjemu podatku, već ćemo u Tomi potražiti mjesto, gdje ne govori o medjama budi crkvenim budi državnim stare Hrvatske i Dalmacije.

U 17. poglavju pripovieda Toma, kako je kralj Ladislav g. 1091. poduzeo, da zavlada Hrvatskoj. Eto, što piše: „Poslije smrti Zvonimirove, pošto su u kraljevstvu hrvatskom medju vlastelom nastale smutuje, podje neki velikaš iz Slavonije (quidam e magnatibus Scla-

[25]) „ab aquilone vero a ripa Danubii usque ad mare Dalmaticum" Lucius, de regno Dalm. & Croat. p. 321.

[26]) „et sua iurisdictio usque Dravum fluvium extendebatur" Lucius, p. 322.

Digitized by Google

voniae[27]), koji je od svojih drugova mnogo stradao, u Ugarsku pred kralja Ladislava, te ga pozove, da podloži svojoj vlasti Hrvatsku (Croatiae regnum), pošto nema kralja ni zaštitnika. Ladislav ga posluša, ter sabrav veliku vojsku zauze bez odpora svu zemlju od rieke Drave do Gvozda (occupavit totam terram a Dravo fluvio usque ad Alpes, quae dicuntur ferreae); zatim predje Gvozd i uzme obsiedati gradove i utvrde i mnoge bojeve voditi sa plemeni hrvatskimi" ...[28]).

Ovo mjesto u Tome arcidjakona pokazuje najsjajnije, da je zemlja medju Dravom i Savom (Gvozdom) bila još za narodne dinastije čest kraljevine Hrvatske. Jer da je bila ugarska, čemu bi velikaš slavonski (t. j. iz prediela na jugu Drave) išao pomoći tražiti u Ladislava? Nadalje, Ladislav ide osvajati hrvatsko kraljevstvo, pa u to ime prelazi Dravu! Napokon zbilja bez odpora zauzima zemlju od Drave do Gvozda; — ta zar bi ju morao tek osvajati, kad bi bila već od 10. stoljeća ugarska a ne hrvatska?

Pripoviedanje Tomino o vojni kralja Ladislava svjedoči jasno, da je i za narodne dinastije hrvatska država dopirala do Drave. Toma je ovdje pune vjere dostojan, jer nema ni malo razloga, da činjenice izvrne, a niti ne govori o granicah budi crkvenih budi državnih. Nu k tomu podkriepljuje kazivanje Tomino još jedan spomenik, stariji od njega i ma kojega ugarskoga ljetopisca, koji potiče iz dvorske kancelarije kralja Andrije II. Kad je naime kralj Andrija II. godine 1217. išao na križarsku vojnu, prolazio je putem kroz Zagreb, te je tom prilikom izdao biskupiji zagrebačkoj neku povelju. U ovoj povelji kaže Andrija naročito: „kad smo došli do zagrebačke biskupije i samostana, po-

[27]) Upamtiti nam je, da je Toma arcidjakon pisao svoje djelo u polovici 13. stoljeća, kad se je već rabilo ime Slavonija za zemlju medju Dravom i Gvozdom.

[28]) Lucius, op. cit. p. 325.

Digitized by Google

dignuta od sv. kralja Ladislava, koji je zemlju slavonsku ili banovinu priveo od krivovjerstva kršćanstvu i kruni ju ugarskoj podložio, te u istoj banovini biskupiju osnovao"...[29]) Ako je, kako Andrija kaže, kralj Ladislav zaista tadanju banovinu slavonsku (t. j. zemlju od Drave do Gvozda) podložio svojoj vlasti, to zaista nije mogla biti prije ugarska, nego hrvatska, kako naš Toma jasno prikazuje.

IV.

Niti ugarski ljetopisi nijednom prilikom nigdje ne spominju, da bi zemlja od Drave do Gvozda (kasnija Slavonija) bila od X. stoljeća počam ugarska zemlja.

Najstariji ugarski ljetopisac, na koji se mnogi veoma rado pozivlju, jest neimenovani bilježnik (anonymus Belae regis notarius) kralja Bele IV. Živio je dakle polovinom 13. stoljeća, kad se je već rabilo ime Slavonija za prediel Dravi na jugu, a pisao je o staroj poviesti Magjara i ugarske zemlje (de gestis Hungarorum liber).

Medju inim pripovieda ovaj pisac, kako su Magjari još za kneza Arpada često udarali na susjedne zemlje, a kadkada i na balkanski poluotok, te opisuje potanko pojedine vojne. U poglavju 42. i 43. pripovieda o jednoj takovoj provali u Hrvatsku ovako: „Sklopivši Lelu, Bulsuu i Botond, vojvode kneza Arpada, mir sa Bugari (oko g. 900), dodjoše u zemlju Rašku. Ovu podložiše svojoj vlasti, te baciše kneza joj u verige. Krenuv odavle dodjoše k moru, te podvrgoše sve (narode) ove domovine gospodstvu Arpada, kneza ugarskoga. Zauzev još grad Spljet predobiše cielu Hrvatsku...

[29]) „cum ... venissemus ad zagrabiensem episcopatum, ac monasterium zagrabiense a sancto Ladizlao rege... constructum, qui terram Sclauonie sive banatum ab errore ydololatrie convertens, corone Hungarie subiugavit; qui eciam in eodem banatu episcopatum instituit..." Tkalčić, Mon. ep. zag. I. p. 45.

Digitized by Google

Prešav zatim Petrovu goru (Peturgoz) utaboriše se kod Kupe, te prebaciv ovu rieku doprieše do Save i zauzeše tvrdju Zagreb (Zabrag). Jašeći dakle predobiše još gradove Požega (Posaga) i Vukovar (Vlkou), te se vratiše preko Dunava u dom kneza Arpada".[30])

Prije, nego li razglobimo pripoviedanje ovoga pisca, iztaknuti nam je, da sliedi geografske pojme svoga (13.) stoljeća. Po nazorih svoje dobe smatra Hrvatskom zemlju od Spljeta (dotično od Cetine) do Petrove gore (ili bolje do Gvozda-Kapele), te luči od nje zemlju na sjeveru Petrove gore do Drave, koja se je za njegove dobe smatrala za posebnu zemlju, za banovinu Slavoniju, kako se iz povelje Andrije II. od g. 1217. razabire.

Imajući ovo na umu da razložimo pripoviest. Pisac govori, da su vojvode kneza Arpada sa konjaničkimi četami (pješadije ni inoga vojničtva nisu tada imali Magjari) provalili od Dunava na jug (valjda dolinom Morave) u Rašku, t. j. u staru Srbiju, koju da su pokorili i kneza joj zarobili. Odavle da su krenuli put zapada k moru (preko današnje Bosne) i doprli do tvrdoga grada Spljeta, koji da su takodjer osvojili. Padom Spljeta da su umah osvojili cielu Hrvatsku, t. j. zemlju od Cetine do Petrove gore. Iz Hrvatske da su krenuli put sjevera te prešav Petrovu goru (u današnjem banskom okružju), da su došli do rieke Kupe. Iduć sve dalje k sjeveru da su prebacili i Savu te doprli do Zagreba, a pošto su i taj grad zauzeli, da su krenuli put iztoka, te osvojili putem Požegu i Vukovar. Kod Vukovara da su prebacili Dunav i vratili se u dom kneza Arpada.

Neimenovani bilježnik nije medjutim zadovoljan ovom pripoviesti, nego misli tvrdo, da su sve zemlje i gradovi, koje su tobože g. 900 vojvode kneza Arpada

[30]) Endlicher, Mon. Rerum Hung. Arpad. p. 37 i 38.

Digitized by Google

uzeli i osvojili, trajno ostali uz Ugarsku. Govoreć kasnije o nasljedniku Arpadovu, knezu Zoltánu, kaže zanj, da je ustanovio medje kraljevstva ugarskoga, i to: „sa strane grčke sve do vratâ Wazil i sve do zemlje Raše, a na zapadu sve do mora, gdje je grad Spljet.“[31])

Neimenovani bilježnik kralja Bele pokazuje ovim potonjim najjasnije, da je stanje svojega vieka preneo u 10. stoljeće. Za kralja Bele IV. u polovici 13. stoljeća sizala je zaista vlast ugarsko-hrvatskih vladara do zemlje Raške i do grada Spljeta, ali prije, osobito u 10. i 11. stoljeću, nema tomu traga. Zato i mnogi ugarski historici, premda im to u prilog ide, ipak ne podavaju nikakove važnosti ovim podatkom. Ta ako bi sve zemlje na jugu balkanskoga poluotoka do Raške i Cetine (dakle sva Bosna, Hrvatska i Dalmacija) bile još od desetoga stoljeća u vlasti ugarskoj, gdje bi bili vladali hrvatski Tomislavi, Krešimiri i Zvonimiri?

Nu podjimo dalje. Naš izvor želi protumačiti, kako se je vlast ugarskih vladara razširila po balkanskom poluotoku. U to ime pripovieda o vojni, kako su vojvode kneza Arpada zauzeli sve zemlje, koje su kasnije u 13. stoljeću priznavale vrhovnu vlast kralja Bele. On kaže, da su vojvode kneza Arpada sve te zemlje osvojili za jedne jedite i to kratkotrajne vojne, da su sa svojimi konjanici uzeli tvrde inače gradove, kao što je n. pr. Spljet, koji je odoljeo i mnogo strašnijim neprijateljem, kada su ga obsjedali bojnimi spravami. Bilježnik naš nadalje priča, kano da su se sve te zemlje gotovo od straha, sve bez odpora predale Magjarom, koji da su poput munje na brzih konjih leteći sve pred sobom obarali i osvajali. Tko me-

[31]) „Dux vero Zulta post reuersionem militum suorum fixit metas Hungarie, ex parte Grecorum usque ad portam Wazil et usque ad terram Racy, ab occidente usque ad mare, ubi est qestu s Spalatina civitas“. Endlicher, Mon. p. 53.

Digitized by Google

djutim pozna i malo samo gorovito i težko pristupno zemljište Raše, južne Bosne i stare Hrvatske, ne će sjegurno lahke ruke povjerovati pričanju našega izvornika. Tko znade, da nisu kasnije ni Tatari mogli uspjeti u planinskoj Hrvatskoj; tko nadalje znade, koliko je Osmanlije za junačkoga im vieka truda stajalo, da obladaju makar samo dielomice hrvatskom djedovinom, taj će se gotovo smijati pričanju neimenovanoga bilježnika, kad hoće, da su Magjari samo jednom jeditom vojnom zauzeli tolike gorovite i neprohodne zemlje, napučene junačkim narodom, i da su osvojili lahkim konjaničtvom tolike tvrde gradove, na koje se ni Osmanlija nije usudio udariti. A sve to da su Magjari učinili u tinji čas bez ikakova odpora, obašav jednostavno letimice medje dotičnih zemalja!

Pripoviest nepoznatoga nam bilježnika kralja Bele IV. o provali magjarskih vojvoda i osvojenju Hrvatske oko g. 900 jest naprosto izmišljotina njegova, tim sjegurnije, što za takovu provalu ne zna ni jedan drugi spomenik. Za cielo da bi bar u spisih grada Spljeta bilo zabilježeno, da je isti grad ikada zadesila katastrofa, o kojoj naš bilježnik priča. Vjerovati ovoj izmišljotini ugarskoga izvornika, značilo bi dakle toliko, koliko nijekati svu inače (po vjerodostojnih izvorih) dobrano poznatu poviest Hrvatske, Dalmacije i Srbije u X. i XI. stoljeću.

Ako u obće u bilježnika kralja Bela IV. nema prave vjerodostojnosti, to se gotovo snebivamo videći, kako neki ugarski povjestnici iz spomenutih prije podataka njegovih izvode, da je početkom 10. stoljeća kasnija Slavonija t. j. zemlja od Gvozda do Drave spala pod Ugarsku i postala dio njezin. Ta naš izvornik pripovieda, kako je sva Raša, Hrvatska, Dalmacija, a zatim i zemlja od Petrove gore do Drave bila osvojena; — a nigdje nekaže, da bi kasnije Hrvatska sa Dalmacijom i inimi zemljami bila odpala od Ugarske, a zemlja

Digitized by Google

od Petrove gore do Drave ostala uz Ugarsku. Ili se dakle mora vjerovati podpuno njegovu pričanju, da je već oko god. 900 sva Hrvatska i Dalmacija spala pod Ugarsku, — što je medjutim nemoguće —; ili se moraju sva njegova maštanja jednostavno zabaciti kao nevjerodostojna. Ili je možda naš bilježnik vjerodostojniji, kad priča o uzeću gradova Zagreba, Požege i Vukovara, kojim inače u to doba još ni traga ne ima, nego li kada govori ob osvojenju Raše, ciele Hrvatske i grada Spljeta? Što neimenovani bilježnik govori razstavljeno najprije ob uzeću Raše, Spljeta i Hrvatske do Petrove gore, a zatim ob osvojenju gradova Zagreba, Požege i Vukovara, svjedoči samo, da je pisao po shvaćanju svoje dobe, kada je zemlja medju Savom i Dravom imala već svoje posebno ime (Slavonija) i dielomice posebnu upravu.

Posvema je dakle jasno, da se iz pripoviesti neimenovanoga bilježnika kralja Bele IV. o provali magjarskoj oko g. 900. ne može nikako izvoditi, da je tom prilikom baš zemlja medju Savom i Dravom (kasnija Slavonija) sa gradovi Zagrebom, Požegom i Vukovarom spala pod Ugarsku. Nije medjutim nevjerojatno, da su Magjari u prvo vrieme svoga boravka u novoj svojoj postojbini koji put udarali i na zemlje balkanskoga poluotoka, kao što su provaljivali u Njemačku i Italiju i ine zemlje. Nu kao što Magjari za ovakovih provala nisu osvojili ravne Njemačke, još su manje mogli uspjeti na neprohodnom poluotoku balkanskom, koji je već od najdavnijih vremena zadavao svim osvajačem golemih jada.

Da je za prvo vrieme došašća Magjara u Panoniju bilo koji put okršaja medju njimi i susjednimi Hrvati i Srbi, o tom umiju ponešto pričati, prem nejasno, i naši domaći spomenici. Napose da spomenem kroniku popa Dukljanina, sastavljenu u drugoj

Digitized by Google

polovici 12. stoljeća (dakle za cielo stoljeće stariju od neimenovanoga bilježnika kralja Bele), nu inače isto tako malo vjerodostojnu, kao što je i ljetopis ugarski. U toj se kronici popa Dukljanina priča o nekih sukobih medju Magjari s jedne, a Hrvati i Srbi s druge strane god. 900—960.

Prvo, što nam u oči udara, jest, da naš domaći ljetopisac ne umije baš ništa kazati o tobožnjem osvojenju Hrvatske g. 900. On dapače pripovieda, kako je tadanji kralj hrvatski Tomislav junački suzbijao navale Magjara. „I kraljujući Tomislav", tako piše naš izvor, „u to vrieme biše u kraljevstvu ugarskom kralj imenom Attila (krivo mjesto Arpad.) I on skupi vojske i izajde s vojskom na kralja Tomislava. Bijaše pako Tomislav mlad i krepak u hrvanju. I činiše medju sobom mnoga hrvanja i vazda Attila (Arpad), kada bojevahu, izgubljaše, i napokon ne mogaše suprotiviti se i pobiže".[32])

Uzmemo li na um, da je Tomislav bio zaista silan vladar i da je hrvatska država za njega bila moćna i ugledna; sjetimo li se nadalje, da je upravo kralj Tomislav nadhrvao bugarskoga cara Simeona, pred kojim je strepio sam Carigrad, to nam se viest našega ljetopisca čini daleko vjerojatnija i istini priličnija, nego li pusto hvalisanje bilježnika kralja Bele IV. Ta zar bi Hrvatska, skučena g. 900 od Magjara, mogla doista onako sjajno suzbiti g. 925 silnoga cara Simeona, koji je prietio, da će sav balkanski poluotok pretočiti u bugarsko carstvo!

Godine 926., dakle godinu dana iza sjajne pobjede kralja Tomislava nad Bugari, obdržavao se je u gradu

[32]) Regnante Thomislavo, Ungarinorum rex nomine Attila promovit exercitum, ut debellaret eum. Rex autem Thomislavus fortis iuvenis et robustus bellator, plurima bella cum eo commisit, et semper eum in fugam convertit . . . . . Presbyteri Diocleatis regnum Sclavorum (Lucius, de regno Dalm. et Croat. p. 290.) Vidi još o bojevih srbskoga kneza Češlava (rex Ciaslavus) sa Magjari na str. 291.

*

Digitized by Google

Spljetu (koji je po bilježniku kralja Bele IV. bio tobože tada još u vlasti magjarskoga kneza Zoltana!) velik crkveni pokrajinski sabor, na koji dodjoše osim svećenika prostrane još tada nadbiskupije solinsko spljetske takodjer mnogi svjetski velikaši, poimence kralj Tomislav, zahumski knez Mihajlo Višević i srbski knezovi, koji su tada kao bjegunci boravili u Hrvatskoj. Na ovom crkvenom saboru dokinuta bi hrvatska biskupija u Ninu, te odredjeno, da si dosadanji hrvatski biskup ninski Gre gorije izabere koju od biskupija u starini postojalih, bilo skradinsku, sisačku ili duvanjsku.[33]) Sisak dakle smatrao se je u to doba, da je na zemljištu kraljevine hrvatsko-dalmatinske, kojom je Tomislav vladao, jer inače sabor ne bi mogao odredjivati sa Siskom, niti bi mogao ustanoviti, da si hrvatski biskup izabere stolicu u Sisku ili Duvnu.

Uzmemo li sada na um, da se je jurisdikcija biskupâ u Sisku nekada protezala na posavski dio gornje Pannonije;[34]) zatim da je upravo grad Sisak bio glavni grad kneževine posavsko-dravske, kojom su g. 818—898. upravljali pod vrhovničtvom franačkim knezovi Ljudevit, Ratimir, Mutimir i Braclav; uvažimo li još, da je grad Sisak još od rimskih vremena bio glavni grad savske Pannonije: to nije presmion naš zaključak, da je kralj Tomislav, imajuć g. 926. grad Sisak u svojoj vlasti, bio takodjer gospodar i zemlji medju Dravom i Savom, kojoj je Sisak još od rimskih vremena bio ponajglavnije mjesto i prometno središte.

Resultat dakle našega razglabanja o podatcih neimenovanoga bilježnika kralja Bele IV. jest, da Magjari

---

[33]) Itaque ipse episcopus (nonensis) in qua libet ecclesia ex his ecclesiis, quae primis temporibus habuisse episcopos constat ... legitime praeponatur, siue in scardonitana ecclesia uel sisciana aut certe in delminensi ecclesia ... Rački, Docum p. 195.

[34]) Rački, Hrvatska prije XII. vieka. (Rad, LVI. p. 78).

Digitized by Google

početkom X. stoljeća nisu osvojili Hrvatske, a po tom ni zemlje medju Dravom i Savom, t. j. kasnije Slavonije. Vjerojatnije dapače jest, da je hrvatski kralj Tomislav istu zemlju, kojom su dosele vladali posebni knezovi (Ljudevit, Ratimir, Mutimir i Braslav), g. 898—926. definitivno sjedinio sa hrvatskom državom, pošto je sretno suzbio navale magjarskoga kneza Arpada i njegovih vojvoda, koji su bili u njegovu kraljevinu provalili.

V.

Prije, nego li podjem razlagati podatke ostalih ugarskih ljetopisa i izprava, obazrieti mi se je na jedan naš domaći izvor.

Hrvatski povjestnik prošloga stoljeća, po imenu Krčelić († 1778.) štampao je u svom djelu o poviesti Dalmacije, Hrvatske i Slavonije neku malenu razpravicu ili crticu o poviesti Slavonije u 11. stoljeću, te kaže, da je ta razpravica ulomak iz nekoga ljetopisa („chronologia"), koji da je napisao neki Ivan, bivši kanonik zagrebački i arcidjakon gorički u prvoj polovici 14. stoljeća.

Da izpričam u kratko sadržaj te crtice,[35]) u koliko se tiče Slavonije.

„Dovoljno sam izpitivao i tražio", tako počima naš izvor-pisac, „kako je **ovaj dio** Slavonije[36]) došao pod hrvatske kralje i kako su ga izgubili Ugri i ugarsko kraljestvo? Nu ovdje zaista stoji, što je pisao Alberto, opat Stadenski: Riedka je vjera zato, jer mnogi mnogo govore."

[35]) B. A. Kercselich, De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Notitiae praeliminares p. 101—102. — Rački, Documenta, p. 471—473.

[36]) Koji je to dio Slavonije? Valjda onaj, koji je zapremala zagrebačka biskupija..

Digitized by Google

Već ovaj uvod pokazuje jasno, da nemamo pred sobom odlomak kojega ljetopisa ili kronologije, kako je to izdavalac Krčelić mislio, nego da je to historijska kompilacija nekoga pisca, koji je izpitivao i tražio (satis indagavi et quaesivi) podatke za poviest Slavonije iz starijih pisaca i izvora, te koji napokon nije mogao istini pravo na kraj doći, pošto je u raznih pisacah našao protuslovnih viesti. Opaziti nam je nadalje, da je pisac ove kompilacije smatrao Slavoniju (u koliko se je prostirala po zagrebačkoj biskupiji) prvotno ugarskom zemljom, te da si je uzeo u ovoj razpravici za zadaću, da iztraži, kako i kada je taj dio Slavonije odciepljen od Ugarske i došao u vlast hrvatskih kralja. Već uvod dakle sam kaže, da spis, priobćen Krčelićem, nije odlomak kojega ljetopisa, nego kompilirana razpravica za se, kojoj je svrha pokazati, kako je Slavonija, prvobitno tobože ugarska, spala pod hrvatske vladare?[37])

Imajuć ovo na umu priobćiti ćemo dalji sadržaj te razpravice, da uzmognemo napokon sud izreći, da li je zbilja iz 14. stoljeća, da li je sastavljena od Ivana arcidjakona, i da li sadržaje sjegurne podatke o poviesti Slavonije? Pisac naš govori dalje:

„Kad je car Konrad (II.) udario s vojskom na kralja ciele Pannonije (sv. Stjepana), pomagaše kralj hrvatski Krešimir sv. Stjepana, te 17. kolovoza održaše pobjedu. Pošto se je na to g. 1031. Konrad sa Stjepanom po poslanicih, a pomoćju Emerikovom izmirio, bje hrvatskomu kralju za uzdarje dan onaj dio Slavonije, koji bijaše kraljestva ugarskoga, pošto se je jedan (iztočni) dio Slavonije već od deset godina pokoravao Diogenu, vojvodi Sriema. Bijaše to prediel od ušća Kupe

[37]) Potanje vidi u razpravi: V. Klaić, Ocjena odlomka iz „kronologije ili ljetopisa“ Ivana arcidjakona (Izvješće kr. velike gimnazije u Zagrebu 1874. p. 1—22).

Digitized by Google

u Savu uz potok Trebež i močvaru Črniš do Drave (t. j. prediel ovoj crti na zapadu). Tada se protegnu vlast hrvatskoga biskupa do Drave, a Krešimir imenuje banom Godimira kano plod mira (quasi fructum pacis). Ovo prijateljstvo i odstup (Slavonije), da ne pokrene domaćih nemira proti Stjepanu, bje kći kralja Krešimira budućom ženom ili zaručnicom Emerika, vojvode slavonskoga, proglašena. Smrt Emerikova, slučivša se sliedeće godine, razvrgnu ženidbu, a Petar zadobi mjesto Emerika naslov vojvode slavonskoga. Ovaj htjede oduzeti (hrvatskomu kralju) Slavoniju, što no bješe dana, kako se govoraše, u ime miraza zaručnici Emerikovoj. Sveti kralj (Stjepan) medjutim ljubeć mir i pokoj, smatraše za grehotu zaručnicu njena prava lišiti . . . . . Godine 1035, kad je drugi, kojega naši Zeanom zovu, stupio na prestolje hrvatsko i zemlje sv. Stjepana uznemirivao, htjedoše Ugri, da kralj odstupljene česti Slavonije natrag uzme. Nu kralj odvrati, da se ne pristoji kralju ono, što je već jednom poklonio, natrag uzeti, tim manje, što Hrvati nisu očita rata pokrenuli . . . . . Kad je kasnije (njemački car) Henrik nastojao, da Petru (nasljedniku sv. Stjepana) priestolje povrati, opustoši hrvatski kralj Stjepan, prozvan Vojslav (Volosclavus) planine trivallske i srbske sve do Drima, te postavi za bana Prasku (Prasca) . . . . . Andrija kralj, osjegurav si kraljevinu (ugarsku) pobrinu se, da prava kraljevstva obnovi. Učini zato brata si Adalberta vojvodom Slavonije, a Rada palatinom kraljevstva. Ovi svladaše hrvatskoga kralja, te svedoše Slavoniju na starodavne granice do rieke Cetine (Zettinae) . . . . . Kad su se ovi (kralj Salamon s vojvodami Gejzom i Ladislavom) sporazumjeli, bje Salamon g. 1064. u Pečuhu okrunjen. Tom prilikom odlučiše dati banu Svinimiru sestru vojvodâ za ženu, a s njom onaj dio Slavonije, što ga nekad bješe sv. Stjepan podielio kćeri Krešimirovoj, a zaručnici Emerikovoj.

Digitized by Google

Ostali dio sa nekom česti Ugarske sve do Tise i Raba dopade Ladislava, te se je mnogo uspomena na nj u križevačkoj županiji sačuvalo. Ovim rodbinstvom osiljen domogne se Svinimir kraljestva hrvatskoga".

Pisac dakle naš, smatrajući, da je sva Slavonija (t. j. sva zemlja medju Dravom, Dunavom, Savom i Kupom) pripadala ugarskim vladarom kao zasebna vojvodina Slavonija, pripovieda nam zgode te vojvodine od g. 1031—1064. On najprvo kaže, da je iztočni dio te vojvodine oko g. 1019. spao pod sriemskoga vojvodu Diogena, a zapadni joj dio do Trebeža da je kralj sv. Stjepan g. 1031. poklonio hrvatskomu kralju Krešimiru za pomoć njegovu u ratu proti njemačkomu caru Konradu II. Isto tako da je sina svoga Emerika, dosadanjega vojvodu slavonskoga, zaručio sa kćerjn Krešimirovom. Ovom vojvodinom Slavonijom da su kasnije vladali i Krešimirovi nasljednici: hrvatski kralji Zean i Stjepan Vojslav. Nu u to se negdje oko g. 1047. podigne ugarski kralj Andrija I., da povrati izgubljenu vojvodinu svojoj vlasti. On imenuje brata si Adalberta vojvodom Slavonije, a Rada palatinom, te ovi osvojiše za kralja svu Slavoniju do Cetine rieke.. Uz Ugarsku ostade zatim zapadna Slavonija, t j. onaj dio Slavonije, koji zapremaše zagrebačka biskupija, sve do g. 1064., kad ju od ugarskoga kralja dobi hrvatski ban Svinimir, oženivši sestru ugarskih vojvoda Gejze i Ladislava.

Ovako naš pisac. Kako se razabire, umije on potanko pričati o prošlih stvarih. On znade točno kazati dan, kada se je zgodila bitka medju carem Konradom i kraljem Stjepanom; on nadalje umije točno kazati, da je baš do potoka Trebeža sizala Slavonija, koju je sv. Stjepan Krešimiru darovao, on napokon znade kazati i rieku, dokle su Adalbert i Rado razmaknuli medje Slavonije. Pošto naš pisac toli potanko sve bilježi, pošto se na dalje znade, da nije suvremenik zgodam, koje bi-

Digitized by Google

lježi, nego da je najmanje 300 godina kasnije živio, to nas veoma zanima pitanje, iz kojih li je izvora crpao svoje podatke i može li mu se po tom štogod vjerovati. To nas tim većma zanima, što sam u uvodu izpovieda, da se je mnogo trudio i kidao iztražujuć i izpitujuć, te se tuži, kako li je slaba vjera, pošto mnogi mnogo govore.

Tko ma samo površno uzporedi pripoviedanje našega pisca sa ostalimi izvori o poviesti ugarskoj i hrvatskoj, na prvi će mah opaziti, da je naš pisac veoma točno poznavao ne samo ljetopise i izprave ugarske i hrvatske, nego dapače i ljetopise byzantske i njemačke. Od ljetopisa ugarskih poznavao je napose neimenovanoga bilježnika kralja Bele IV. i kroniku Ivana Thurocza; po podatcih bilježnika Bele IV. zaključio je, da je Slavonija bila prvotno ugarska i da je sizala do rieke Cetine; iz Thurocza naučio je opet, da je negdje jednom vladao kralj ili vojvoda Kean ili Zean, zatim da je Svinimir (Zvonimir) bio šurjak ugarskim vojvodam Gejzi i Ladislavu. Od hrvatskih izvora znao je poimence za Tomu arcidjakona, koji ga je uputio, da je vlast hrvatskoga biskupa jednom sizala do Drave, zatim je imao u ruci povelje hrvatskih vladara, iz kojih je doznao imena i dobu hrvatskih bana Godimira i Praske. Medju grčkimi pisci bijaše mu sjegurno poznat Cedrenus, koji potanko pripovieda, kako je g. 1019. iztočna Slavonija (t. j. Sriem) spala u ruke byzantskoga vojvode Konstantina Diogena. Od njemačkih izvora napokon bijaše mu pri ruci Alberto, opat stadenski, kojega rieči dapače i navodi, zatim poznavaše za cielo Wipona i ljetopis hildesheimski, koji govore o vojni cara Konrada sa kraljem Stjepanom.

Pisac dakle naš bijaše po tom dobrahno upućen u izvore; on ih je imao veliko obilje pred sobom, tako da je punim pravom mogao reći, da mnogi (izvori) mnogo (i različito) govore. Uvažimo li nadalje, da je

Digitized by Google

pisac razpravice rabio izvore sve do 18. stoljeća veoma težko pristupne (n. p. byzantske), zatim da mu je služila kronika Ivana Thurocza, sastavljena u petnaestom stoljeću, to je upravo nemoguće, da je pisac živio u 14. stoljeću, a još manje, da je to Ivan arcidjakon gorički, kojemu se je dosele taj spis pripisivao. Nu da i jest spis iz polovice 14. stoljeća, Ivan arcidjakon ne može mu biti sastavitelj. Od istoga pisca imademo naime djelo, koje je nedvojbeno njegovo. Jest to štatut kaptola zagrebačkoga (statuta capituli zagrabiensis)[38]) sa kratkim i suhoparnim uvodom historijskim, u kojem se nižu vladari ugarski i biskupi zagrebački od najstarijih vremena do polovice 14. stoljeća, ter se ujedno u kratko crta postanak zagrebačke biskupije. Premda bi upravo ovdje pravo mjesto bilo, da Ivan arcidjakon štogod kaže o starijoj poviesti Slavonije, nema u tom uvodu ma ni slovca ob onom, što nalazimo u tobožnjem odlomku iz tobožnje kronike. K tomu se kronologijski podatci i ine bilježke o ugarskih vladarih u našoj razpravici ni malo ne slažu s podatci historijskoga uvoda u štatutu, te zato ne mogu absolutno oba sastavka biti od istoga pisca, ma da ih je i pisao u razno doba.

Razpravica dakle o Slavoniji nije spis Ivana arcidjakona, niti u obće kojega pisca iz 14. stoljeća. Ona je najranije sastavljena koncem 15. ili početkom 16. stoljeća, pošto se temelji na izvorih, koji nisu prije poznati ili pisani bili. Već ova okolnost znatno ruši vjerodostojnost njezinu; a biti će nam skroz suvišna, kad saznamo, kako je sastavljač njezin upravo bezdušno viesti iz rabljenih izvora mienjao i falsifikovao.

Eto dva, tri primjera. Ugarski ljetopisci S. Keza i J. Thurocz pripoviedaju, kako je kralj ugarski sv. Stjepan vojevao sa nekim Keanom, vojvodom Bugara i Slo-

[38]) Izdao ih je Iv. Tkalčić u djelu: Monumenta hist. episcop. zagrab. knjiga II.

Digitized by Google

vjena (cum Kean Bulgarorum duce et Sclavorum)[39].) Premda ugarski izvori Keana (Cean, Boam) zovu naročito bugarskim vojvodom, načinio ga je naš sastavljač kraljem hrvatskim, ter je po svojoj kombinaciji pridodao, da je počeo vladati g. 1035 i da je zemlje sv. Stjepana uznemirivao! Podjimo dalje. Byzantski ljetopisac Cedrenus pripovieda, kako je za cara Konstantina Monomacha srbsko - dukljanski vladalac Stjepan Vojslav (Στεφανος ὁ Βοϊσθλαβος) pobjegao iz Carigrada, ter podigav narod svoj na noge, udarao na gore srbske i tribalske.[40]) Našav sastavljač naše razpravice ovu viest u byzantskom ljetopiscu uvrstio je umah Stjepana Vojslava medju hrvatske vladare, te je dodao, da je isti opustošiv gore srbske i tribalske do Drima u osvojenoj zemlji postavio za bana Prasku! Već ovi primjeri dovoljno pokazuju, kako je naš pisac gradio svoju historijsku crtu o Slavoniji i koliko vjere zaslužuju oni njegovi podatci, kojih ne možemo kontrolisati, pošto su u glavi njegovoj niknuli; nu da bolje proniknemo u rad njegov, navesti ćemo još jedan primjer. Imade jedna, premda veoma sumnjiva povelja iz dobe ugarskoga kralja Andrije I. od g. 1057, kojom da je tadanji palatin Rado samostan sv. Dimitrije (oko kojega se je podigla današnja Mitrovica) u Sriemu poklonio biskupiji pečuvskoj. U toj povelji piše tobože darovatelj: „Ja Rado palatin molio sam milost kralja Andrije i vrloga vojvode Adalberta, da bi smio svoj samostan sv. Dimitrije nad Savom, koji sam ja nakon mnogih ratnih napora sa cielom pokrajinom onom (t. j. Sriemom) svetoj kruni povratio (ut monasterium meum sancti Demetrii supra Zavam fluvium, quod multis bellicis laboribus cum tota provincia illa sancte corone rec-

[39]) Endlicher. Mon Rer. Hung. p. 108. — Schwandtner, Scriptores rerum Hung. I. 117.
[40]) Cedrenus Georg. p. 543, 526.

Digitized by Google

tificavi itd. . . .“ Palatin Rado hvali se dakle, da je samostan sv. Dimitrije (kod današnje Mitrovice) sa cielom tamošnjom pokrajinom, t. j. sa Sriemom, svetoj kruni povratio. A kako je pisac naše razpravice ovu viest shvatio? On kaže, da je Andrija kralj, želeć obnoviti prava kraljevstva svoga, imenovao Adalberta vojvodom slavonskim, a Rada palatinom. Videći nadalje u povelji palatina Rade, da je „cielu pokrajinu“ osvojio, dodaje umah brzo, da su Adalberto i Rado hrvatskoga kralja svladali i Slavoniju na starodavne medje do rieke Cetine sveli! Pri tom ga dakako nije ni glava zaboljela, što je podatak, koji se tiče jedino Sriema, protegnuo na cielu hrvatsku državu sve do Cetine.

Razpravica dakle o sudbini Slavonije god. 1031 do 1064., koju je priobćio Krčelić, i koja se je dosele pripisivala Ivanu arcidjakonu, jest spis kasnije dobe, a uz to nimalo vjerodostojan, pošto je sastavljen od bezdušna kompilatora. Prema tomu ne može se ni podatkom, crpljenim iz ove razpravice, nimalo vjerovati.

Vriedno je još iztaknuti, da spis naš ponajglavnije radi ob onom dielu stare Slavonije, koji je u crkvenom obziru spadao pod zagrebačku biskupiju. Uvažimo li ovo, te uzmemo li još na um, da je sastavljač smatrao staru Slavoniju prvotno ugarskom zemljom i da nastoji pokazati, kako je ta zemlja od Ugarske odpala i spala pod hrvatske vladare, to razabiremo lasno i tendenciju ciele razpravice. Pisac naime želi njom dokazati, da je dio Slavonije, koji je obsizao zagrebačku biskupiju, po pravu i nadalje ostao čest Ugarske, premda je u dva put (g. 1031 i 1064) dan hrvatskim vladarom privremeno na upravu, pošto su ga ženitbami tobože zadobili.

Godine 1598. postade zagrebačkim biskupom Nikola Stjepanić Selnički (Zelniczey). Umah u prvi čas zavadi

Digitized by Google

se ovaj biskup sa rimskim dvorom radi annata ili crkvenih taksa, koje bi po nazoru rimskoga dvora platiti morao. Nikola Stjepanić nije htjeo tih taksa platiti, tvrdeći na svoju obranu, da ugarski biskupi ne moraju plaćati annata, a zagrebačka biskupija da leži u Slavoniji, koja je od najdavnijih vremena bila čest Ugarske. Da bi se taksâ oslobodio, sastavi i upravi on iz Varaždina dne 6. svibnja 1599. papinomu poslaniku posebnu spomenicu, u kojoj razlagaše, da zagrebačka biskupija nije u Hrvatskoj, nego u Slavoniji, koja je čest Ugarske, pa zato da ista biskupija spada medju ugarske crkve. Tuj čitamo medju inim i ovo:

„Drugo je Slavonija, a drugo Hrvatska. Rieka Cetina razstavlja ih obie, kako to svjedoče najvjerodostojniji spomenici Andrije II., Bele IV., Sigismunda i Matije. Da je Zagreb u Slavoniji, ne dvoji nitko. Ova (Slavonija), kako svjedoče naši ljetopisi, sdružila se je još prije Gejze (vojvode) sa kraljevinom Ugarskom, pošto je istinit dio i čest stare Pannonije, te se zvaše vojvodina ugarska. Od svetoga Stjepana dan bje dio (te Slavonije), ležeći k zapadu i jugu, Krešimiru, kralju hrvatskomu; ali bje opet od Andrije I. natrag osvojen; po drugi put zadobi ga sa sestrom Ladislava I. Dimitar, zvan Svinimir. Po smrti ovoga i sestre kralja Ladislava, morao se je ovaj dio (Slavonije), pošto bješe dan u miraz, povratiti Ugarskoj. i ostaje s njom sdružen u sve vieke. . . . .“[41])

[41]) Haec (Sclavonia), cronicis nostris testantibus, ante Geysam, Ungariae se coniunxit, ut antiquae Pannoniae vera pars et membrum, vocabaturque Ducatus Hungariae. A Stephano S. pars ad occidentem, meridiemque versa, Crescimiro, regi Croatiae cessa fuerat, sed ab Andrea I. recuperata, iterum cum sorore Ladislai I. obtigit Demetrio Svinimir nominato. Ab huius, sororisque Ladislai morte, ut dos data, redire debens recepta perpetuo cum Hungaria permanet coniuncta; est enim utraque Pannonia vetus. — Kercselich, Historiarum cathedr. ecclesiae zagrab. pars I. p. 311—312.

Digitized by Google

Savez medju ovimi redci biskupove spomenice i našom razpravicom odviše je očit, da bi ga trebalo bolje objasniti. Pisac sam poziva se na domaće kronike, koje mu podavaju viesti o Slavoniji, a zatim navodi malo ne istimi riečmi najglavnije podatke o staroj Slavoniji, kako ih nalazimo u našoj razpravici. Upravo je s toga nedvojbeno, da je biskup Nikola Stjepanić poznavao našu razpravicu, pače da mu je i znatno pomagala, kad je sastavljao svoju spomenicu. Njom služio se je najviše, dokazujući, da je zagrebačka biskupija ugarska, a ne hrvatska.

Ovom prilikom nameće nam se sve nehotice misao i o postanku razpravice. Nije li biskup zagrebački, tražeći dokaze za svoje tvrdnje, navlaš u kojega povjestničara naručio pomenutu razpravicu? Nije li napokon i sam biskup skovao taj spis, samo da njim podkriepi spomenicu? Ta on bijaše inače vješta glava; učio je djakom na Sorbonni u Parizu i u Bolonji, a bio je doktor filosofije i bogoslovije. Upravo ovakove glave znadu najviše griešiti, kada se svojim znanjem služe u svoje sebične svrhe.[42])

VI.

Razloživši naše mnienje o postanku i vriednosti spisa, dosele pripisivana Ivanu arcidjakonu goričkomu, prelazimo tražiti podatke po nekih ljetopisih ugarskih, pa da vidimo, je li ovi kažu, da je Slavonija od 10. do 13. stoljeća bila u vlasti ugarskoj.

Chronicon Posoniense i Cronica Hungarorum nepoznata pisca ne donose nikakovih podataka, po kojih bi što god mogli saznati o poviesti Slavonije prije kralja Ladislava. Cronica Hungarorum imade ipak jedno mjesto, po kojem se može suditi, da sastavitelj njezin nije

[42]) Život i djela ovoga biskupa opisao je Iv. Kukuljević u Arkivu za pov. jugosl. IX. p 236—238.

Digitized by Google

zemlju medju Savom i Dravom smatrao ugarskom. On pripovieda naime sliedeću, inače veoma nevjerojatnu pripoviest:

„Kada je kralj Aquila (t. j. Arpad) preko Lombardije smierao udariti na Rim, da zavlada rimskim carstvom, ukaže mu se u snu angjeo, koji mu naloži, da od svoga podhvata odustane, pa da ide osvetiti bogu ugodnoga kralja hrvatskoga i slavonskoga Kazimira (regem Casimirum, qui in Sclavonie et Crouacie partibus . . .), kojega su Hrvati sramotno ubili. Kralj posluša angjela, te krene preko Mletaka i Ogleja, pa prešav karantanske planine (alpes Carinthie) dodje u prediel Hrvatske i Slavonije medju Dravom i Savom (in terminos Chruacie et Sclavonie inter fluuios Sauam et Drauam). Ovdje mu dodjoše u susret velikaši Hrvatske i Slavonije i zametnuše bitku, koja potraje osam dana. Slavonci i Hrvati bjehu razbiti, jedni pobjegoše, drugi bjehu zarobljeni . . . Kada je kralj poslie bitke prešao Dravu, svidi mu se ta ravna i plodna zemlja (t. j. ona na sjeveru Drave), te ju odluči za se pridržati. Da bi mogao ovu zemlju mirno posjedovati, smatraše za najbolje to, da bi (njegovi ljudi) uzimali za žene Slavonke i Hrvatice. On sam za to zamoli kćer (tamošnjega) kneza za ženu, a isto tako poženiše njegovi ljudi kćeri od istoga plemena. Na to predje Dunav i nadje tamo zemlju ravnu, punu ravnica i obilnu stokom. Kralj pako Hrvatske i Slavonije (valjda nasljednik ubijenoga Kazimira) desio se je blizu mora, u gradu, koji se Spljet (Sipleth) zove.[43])

Da je ova pripoviest nevjerojatna, samo se sobom kaže. Prvo je naš pričalac pomiešao hunskoga kralja Attilu sa magjarskim knezom Arpadom, ter prema tomu ovomu pripisuje čine kralja Attile. Drugo govori o nasilnoj smrti hrvatsko-slavonskoga kralja Kazi-

[43]) Endlicher, Monum. Arpad. p. 63—64.

Digitized by Google

mira oko g. 900., dočim naša starija poviest ne poznaje prije Tomislava kralja, još manje hrvatsko-slavonskih kraljâ, a najmanje kralja Kazimira. Napokon se pripoviest o načinu, kako su Magjari zauzeli Pannoniju medju Dravom i Dunavom, protivi ostalim spomenikom. Jedino podatak, da su Hrvati u to po prilici vrieme ubili jednoga svoga vladara, čini se, da nije neistinit, pošto tomu ima traga i u drugih spomenicih.[44])

Premda dakle sama pripoviest nije ni malo istini prilična, ipak ima za nas neku vriednost, jer nam u njoj ugarski pisac 13. stoljeća odaje neke svoje nazore o Slavoniji. On najprvo zove, prem krivo, hrvatskoga vladara, kraljem Hrvatske i Slavonije, te po tom smatra, da je Slavonija njegove dobe bila koncem 9. stoljeća u vlasti hrvatskoj. Ovo potvrdjuje i tim, što kaže, da je Aquila (Arpad) provalio u priedjel „Hrvatske i Slavonije medju Savom i Dravom". Pisac naš nadalje kaže, da je Arpad hrvatske velmože samo razbio, (a ne zemlju medju Dravom i Savom zauzeo), a na to da je prešao preko Drave, ter zaposjeo sa svojim pukom zemlju medju Dravom i Dunavom, t. j. prijašnju slovjensku kneževinu Privine i Kocela. U toj kneževini da je bilo Slavena i Hrvata. Sam Aquila (Arpad) da nije zemlje medju Dravom i Dunavom silom osvojio, nego da je uzeo kćer tamošnjega kneza za ženu, dočim su njegovi ljudi poženili Slovjenke i Hrvatice. Aquila dakle po piscu naše kronike nije zauzeo Slavonije 13. stoljeća medju Savom i Dravom, nego Slavoniju 9. stoljeća medju Dravom i Dunavom, i tu Slavo-

---

[44]) Vidi spise spljetskoga sabora od g. 926, gdje se kaže u jednom članku: „Ut si, diuino iudicio (permittente), in tumultu plebis princeps prouinciae occidatur..," Rački, Docum. p. 191. Meni se čini, da je po ovoj pripovjesti o smrti kralja Kazimira nastala kasnije priča o smrti kralja Dimitrije Zvonimira. Nu o tom drugom prilikom.

Digitized by Google

niju (pannonsko-slovjensku kneževinu) prozove on Ugarskom[45]).

Jedan od najstarijih, a uza to više vjerodostojnih ljetopisaca ugarskih jest Simon Keza, koji je oko g. 1286. sastavio ljetopis „gesta Hunnorum et Hungarorum". U njegovu djelu nema traga, da bi zemlja medju Dravom i Savom (Gvozdom) bila ikada ugarska.

Umah na početku svoje druge knjige pripovieda on po tradiciji, kako su negdje poslije g. 872. Magjari zauzimali svoju kasniju postojbinu. U to ime da su se podielili na sedam četa; sedma četa ili vojska da je pošla u zaladski kraj oko Blatnoga jezera (in Zala circa lacum Bolotum) i zaposjela taj priedjel, t. j. kneževinu pannonsko-slovjensku Privine i Kocela. Da bi koja četa ili vojska magjarska prelazila Dravu, o tom nema ni spomena[46]). Iza toga priča Simon Keza o provalah magjarskih četa u susjedne zemlje. On znade pričati o njihovih provalah u Njemačku, Česku, Moravu, Bugarsku, Grčku i t. d.; on poznaje poput bilježnika kralja Bele IV. vojvode Lela, Bulchu-a i Botonda; ali da bi ovi bili u Hrvatsku provalili, ter ju zauzeli, o tom ne ima u njem ni traga. Govoreći kasnije o kralju sv. Stjepanu, kaže za nj, da je ratovao sa bugarsko-slovjenskim vojvodom Keanom (cum Kean Bulgarorum duce et Sclavorum) i da ga je nadhrvao, a blago, koje mu je oteo, da je darovao crkvi sv. Marije u Stolnom Biogradu. Simon de Keza ne zna upravo ništa, da bi koji nasljednik sv. Stjepana bio u ma kakovu odnošaju sa Hrvatskom; da, što je gotovo čudo, on ne spominje niti jednom riečju, da je Ladislav g. 1091. u Hrvatsku provalio. Istom za kralja Kolomana kaže, da je poslao u kraljevinu Dalmaciju svoju vojsku, koja je u Gvozdu razbila i ubila kralja

[45]) ... Sclauoniam, quam adauus suus (Aquila) Ungariam appellauit". Endlich. p. 65.
[46]) Endlich, Mon. p. 103.

Digitized by Google

Petra. Od poginuloga kralja Petra da se je Gvozd prozvao Petrov Gvozd (Patur Gozdia), a padši Petar da je imao svoje sielo u gradu Knin u (Teneu). Bitkom kod Petrova Gvozda da je Koloman zavladao Dalmacijom[47]).

Kako vidimo, Simon de Keza nigdje ne spominje, da bi se vlast ugarska bila prije 12. stoljeća protezala u oblasti medju Savom i Dravom, premda je za to imao koji put liepe zgode. Odatle pako indirektno punim pravom zaključujemo, da Slavonija medju Savom i Dravom nije pripadala Ugarskoj, nego Hrvatskoj.

Vriedno je, da se još obazremo na ljetopis Ivana Thwrocza (Turčanskoga) iz 15. stoljeća[48]). Ovaj ljetopis sadržaje dva veoma važna podatka ob odnošaju ugarskih vladara prema hrvatskim prije Kolomana. Na jednom mjestu piše naš izvor ovako: „Kralj dakle dalmatinski Zvonimir (Zolomerus), koji imaše sestru Gejzinu za ženu, pošalje glasnike kralju (ugarskomu) Salamonu i vojvodi Gejzi, i moljaše ih, da ga osobno sami pomognu proti njegovim protivnikom Karintijcem (Carinthios), koji bijahu tada oblast Dalmaciju osvojili. Kralj dakle i vojvoda sabravši vojsku krenuše put Dalmacije i povratiše mu otetu (zemlju) podpuno[49])."

Ovaj je podatak za nas veoma važan, jer nas upućuje ne samo u to, da je Zvonimir bio rodjak vladajućim tada Arpadovićem u Ugarskoj; nego nam takodjer dokazuje, da je zemlja medju Dravom i Savom bila tada (oko g. 1079.) u vlasti hrvatskoga kralja Zvonimira. Izvor naime naš kaže, da su Karinthijci provalili u državu kralja Zvonimira, a po tom nam je zaključiti, da je oblast Carinthia ili Koruška bila susjeda hrvatskoj državi. Koruška ili Carinthia obuhvatala je poriečje Mure i Drave, te je na jugu dopirala do Save,

[47]) Ibid. p. 118.
[48]) M Joan. de Thwrocz chronica Hungarorum, ed. Tyrnaviae 1765.
[49]) Ibid. c. XLVII. p. 184.

Digitized by Google

gdje je medjašila sa Krajinom (Creina, Carniola) i slovenskom markom (Marchia Sclavoniae, Marchia). Južnoiztočni predieli Koruške, s kojimi je kraljevstvo hrvatsko jedino moglo medjašiti, sterahu se medju Dravom i Savom; tuj bijaše i župa savinska (pagus et comitatus Souna, Souina), u kojoj bijahu medju inim mjesta Richenburch (Reichenburg) na lievoj obali Save, Trachendorf (Drachenberg) i Roas (Rohitsch=Rogatac) kod Sutle[50]). Ako je dakle hrvatska država za Zvonimira medjašila sa Koruškom ili Carinthijom, to joj je bila susjeda u priedelu medju Savom i Dravom uz savičku župu; a po tom bi sliedilo, da se je i Hrvatska sama prostirala medju Savom i Dravom.

Da je Hrvatska faktično i prije Zvonimira oko g. 1035. bila susjeda Karinthije u priedjelu medju Savom i Dravom, svjedoči još jedan podatak. Kada se je naime iste g. 1035. pobunio koruški vojvoda Adalbero proti svomu kralju, glasalo se, da se Adalbero pouzdaje u pomoć Hrvata i Slovenaca[51]). Da nije Hrvatska bila u najbližem susjedstvu Koruške, ne bi ciela ova viest imala pravoga smisla. Ako je pako Hrvatska bila susjeda Koruškoj, mogla je to opet biti samo u predielu medju Dravom i Savom.

Drugi podatak u Ivana Thwrocza pripovieda, kako je kralj Ladislav g. 1091. iza smrti kralja Zvonimira obladao Hrvatskom. Tuj čitamo ovo: „Ovaj (Ladislav) prvi je Dalmaciju i Hrvatsku svojoj monarkiji za sve vieke podložio. Kada je naime kralj Zvonimir bez potomka umro, supruga njegova, sestra kralja Ladislava, pretrpivši silu nepravda od neprijatelja svoga muža, zaište u ime Isusa Krsta pomoć u svoga brata Ladi-

[50]) Fr. Rački, Hrvatska prije XII vieka (Rad jug. akad. LVI, p. 130).

[51]) U jednom pismu od g. 1035 čitamo: „Ergo dicunt, ipsum Adalberonem, confisum Cruovatis et Mirmidonibus regiae potestati velle resistere . . . .“ Rački, Docum. p. 438.

Digitized by Google

slava. Kralj (Ladislav) osveti ljuto nepravde, te si Hrvatsku i Dalmaciju podpuno povrati, a kasnije ih spomenuta kraljica podloži svojoj vlasti. Ovo medjutim kralj (Ladislav) ne učini od požude (za osvajanjem), već što ga je po kraljevskoj pravdi išlo nasljedstvo, pošto mu je kralj Zvonimir bio u svojti u prvom stepenu, a nije imao nasljednika[52]).“

Ovo je mjesto za nas veoma poučno, jer nas upućuje, kako su u Ugarskoj još u 15. stoljeću shvaćali provalu kralja Ladislava u Hrvatsku g. 1091. Kralj Ladislav nije provalio u Hrvatsku, da ju osvoji i tim svoju državu (ugarsku) razširi; — on je pošao u Hrvatsku, da obrani svoju obudovljelu sestru i da zasjedne priestol, koji ga je po nasljedstvu patrio! Kao što je u 16. stoljeću Habsburgovac Ferdinand I. segnuo za Ugarskom na temelju svoga srodstva sa izumrvšom kućom Jagelovićâ, tako se je isto na koncu 11. stoljeća smatrao Ladislav zakonitim nasljednikom vladarâ hrvatske krvi. Hrvatska i Dalmacija nisu za Ladislava i Kolomana sdružene sa kraljevinom Ugarskom, nego su po nasljedstvu dospjele u ruke Arpadovića, koji su i Ugarskoj vladali.

Prolistali smo eto redom ljetopise ugarske od 13. do 15. stoljeća, pa nismo ni traga našli, da bi ikoji vladar Ugarske prije Ladislava bio segnuo za Hrvatskom; a isto tako nema ni spomena, da bi zemlja medju Dravom i Savom bila od 10. do 12. stoljeća ugarska. Pače po nekih podatcih iz istih ljetopisa možemo indirektno zaključiti, da je kasnija Slavonija već od Arpadovih vremena bila dio hrvatske države, koja je vazda sizala do Drave.

---

[52]) Op. cit. cap. LVI. p. 211.

Digitized by Google

VII.

Ugarski povjestničari (Fejér, Gyurikovits), a za njimi i F. Pesty, ne mogući iz vjerodostojnih ljetopisa hrvatskih i ugarskih dokazati, da je Slavonija srednjega vieka bila još prije sv. Ladislava dio Ugarske, utiču se poveljam, te žele njimi dokazati, da se je vlast ugarskih kralja još od sv. Stjepana sterala preko Drave. Pri tom poslu grieše medjutim dvojako; prvo: ne znaju ili ne će razlikovati autentične povelje i izprave od patvorenih, a drugo prenose mjesta iz Ugarske u Hrvatsku, pošto ne poznaju valjano topografiju niti Ugarske, niti Hrvatske i Slavonije. To je već ugarskim historikom spotaknuo i dokazao biskup Ožegović u djelcu „Responsa... per unum e Croatis (Zagreb, 1847.).

Najglavniji dokaz ugarskih historika imao bi biti taj, da se je pečuvska biskupija, osnovana još od sv. Stjepana, protezala vazda preko Drave, i da je po tom i zemlja, spadajuća pod tu biskupiju izmedju Drave i Save, bila od vajkada čest Ugarske. Nepobitna je istina, da je u 13. stoljeću i kasnije još pečuvska biskupija obuhvaćala velik dio današnje Slavonije, poimence staru požežku i vukovsku županiju; nu ako je to bilo u 13. stoljeću i možda u 12., ne sliedi nimalo, da je tako bilo od Stjepana I. do kralja Ladislava. Pa napokon da su sve ove dvie županije spadale još od prvih vremena crkveno pod Pečuh, a politično pod Ugarsku, što medjutim ne stoji, zar bi odatle sliedilo, da su i županije zagrebačka, varaždinska, križevačka (dakle današnja Hrvatska) i stara županija virovitička, koje su od Ladislava tekar pridieljene novo osnovanoj biskupiji zagrebačkoj, takodjer bile čest Ugarske još od kralja Stjepana I.? Nu da ogledamo potanje dokaze, osnovane tobože na poveljah.

Prvi dokaz, da se je pečuvska biskupija sterala i na jugu Save, imala bi biti zakladna povelja kralja Stje-

Digitized by Google

pana I. od g. 1009.[53]), u kojoj se opisuju medje osnovane pečuvske biskupije. Nu ova povelja više je nego sumnjiva. Već ugarski historik Engel piše: „Da Hartvicus (životopisac kralja Stjepana) mehrere Klöster ausdrücklich nennet, welche vom Könige Stephan angelegt worden, so beeiferten sich diese alle Stiftbriefe von Stephan aufzuweisen; allein mehrere derselben sind grobe Erdichtungen, z. E. das griechische Diplom für das Nonnenkloster zu Vesprim, welches von der Abgabe des Neunten spricht, die vor Ludwig I. gar nicht gebräuchlich gewesen; oder das Diplom für Fünfkirchen vom Jahre 1009 pio Stephano regnante anno nono. Nicht eine einzige von allen diesen Urkunden ist über alle Zweifel erhaben".[54])

U ovoj veoma sumnjivoj povelji, tobože kralja Stjepana, opisuju se medje pečuvske biskupije ovako: „Prva je medja selo Zemogny sve do sela Thapeona; druga je Ozora, dokle se dodje do druge vode, zvane Lupa. Treća (medja) jest Kopus do vode Almas; četvrta, koja se zove Kwarok, te koja počima kod Dunava, a svršuje se iznad Save[55]). Zanimivo je medjutim opaziti, da nikomu dosele nije uspjelo valjano protumačiti ova imena i da prema tomu nije nitko još mogao pravo ustanoviti medjâ pečuvske biskupije po podatcih ove povelje. Rački o tom piše: „Da se je pečujska biskupija iza osnutka njezina po sv. Stjepanu prostirala do Save, pozivaju se pisci na izpravu toga kralja od g. 1009 .... Granice se naime opisuju sa sjevera:

[53]) Fejer, Codex dipl. I. p. 292.
[54]) J. Chr. Engel, Geschichte des ungarischen Reichs I. 1813. p. 24.
[55]) Primum terminum Zemogny viculum usque Thapeon vicum posuimus, secundum Ozora, donec perueniatur ad aliam aquam, quae Lupa nuncupatur. Tercium Kopus usque ad Almas aquam. Quartum ut dicitur Kwarok, sicut incipiens a Danobio super Zavum fluvium terminatur". Fejer, Cod. dipl. I. p. 292.

Digitized by Google

prva počima od sela „Zemogny“, o kojem misle, da se je tako zvao sadašnji Földvar (Zemonj, Země = magj. Föld) na Dunavu, gdje bijaše opatovina sv. Jelene, ondje dakle bijaše Dunav kod Zemonja granicom; odavle je tekla druga granica na „Ozoru“ (danas mjesto Ozora na Sió rieci); onda na jug i jugozapad treća granica potoci „Kopus i Almas“. „Kwarok“ tumače tako, da se pod njim može razumievati potočić, koji izvirući kod Kuveždina u Fruškoj gori, teče na jug u Savu; pa misle da je granica tekla od Dunava kod Suseka na spomenuti potočić (Kwarok) do Save, pa Savom k Dunavu, a ovim do Zemonja. Ali pitanje je, jeda li je listina od g. 1009. istinita, pošto je došla do nas u prepisu XV. vieka; drugo je, da li je tumačenje njezino, koliko se južnih granica tiče, osnovano? . . . Navedeno je tumačenje svakako samovoljno i bez smisla, jer kad bi ostala „Sava“ za najjužniju granicu, imao bi se „Kwarok“ tražiti ne kod Fruške gore, ne u Sriemu, nego preko Drave naprama i u pravcu potoka Almasa“[56]).

Kako je s jedne strane tumačenje mjestâ u spomenutoj izpravi veoma težko i nesjegurno, a s druge strane, kako magjarski pisci u obće umiju zlo tumačiti vlastite svoje povelje, svjedoči najbolje njihovo tumačenje rieči „Kwarok“. Svi dosadanji magjarski pisci smatraju naime, da je „Kwarok“ potok; nekoji dapače, samo da održe pravo, tvrdili su, da taj potok izvire tik Dunava, pa da preko Fruške gore teče u Savu. Da su se ovi pisci samo malko potrudili, pa pogledali povelju od g. 1093., kojom je tobože kralj Ladislav I. potvrdio zakladnicu kralja Stjepana, našli bi u njoj ovo mjesto: „termini aquae ductus, qui Kwarok dicitur“[57]). Kwarok dakle nije potok, nego vodovod, ili kameni

[56]) Rad jugosl. akad. LVI p. 128—129. nota 2.
[57]) Fejer, Cod. dipl. I. p. 480—481.

Digitized by Google

kanal; pa u istinu ne znači u magjarskom jeziku Kwarok, ili po današnjem Köarok drugo, nego kameni kanal (kö = kamen; arok = jarak, kanal). Köarok dakle nije potok, nego ili vodovod ili kameni kanal. U današnjem Sriemu ima i sada ostanaka rimskih kanala i vodovoda; poznat je na primjer ostanak rimskoga vodovoda „Vranjaš", koji je dovodio vodu iz Fruške gore više sela Mangjelosa u Mitrovicu na Savi[58]). Ili je možda još u srednjem vieku stojao iz rimske dobe kakav brodivi kanal, koji je spajao ušće Vuke u Dunav sa ušćem Bosuta u Savu?

Četvrta medja pečuvske biskupije, kako ju tobožnja povelja od g. 1009. označuje, bila bi nam sada ponešto jasna: bio je to kanal ili opet vodovod, koji je vodio od Dunava do Save. Nu tim bismo dobili samo tobožnju iztočnu medju pečuvske biskupije u predielu medju Dunavom i Savom. A kako je daleko sizala na zapad? je li je obsizala i kasniju vukovsku i požežku županiju? ili je možda tija dopirala do Zagreba? O tom tobožnja zakladnica Stjepanova mramorkom šuti. Ta ona ne bi ni izpočne medje toliko izticala, da nije baš trebalo to učiniti. No o tom kasnije.

Sve da se u tobožnjoj zakladnici kralja Stjepana ma kako točno označuju medje pečuvske biskupije u predielu medju Dravom, Dunavom i Savom; za nas nebi to imalo nikakove vriednosti, prvo, jerbo je ova listina više nego sumnjiva, a drugo, jerbo sv. Stjepan zaista nije imao nikakove vlasti na jugu Drave. To nam potvrdjuju grčki ljetopisac Cedrenus i sam ugarski kralj Andrija II.

Grčki ljetopisac Cedrenus pripovieda obširno, kako je g. 1019. za cara byzantskoga Vasilija II. pao Sriem u ruke byzantske. Ovom pokrajinom da je prije samostalno vladao neki Sermon (ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν ἀδελφός

[58]) Arkiv za pov. jugosl. IV. p. 222.

Digitized by Google

τοῦ Νεστόγγου Σέρμων), brat Nestongov[59]). Uzmemo li sada na um, da je isti Sermon bar koju godinu prije pada svoje države istom vladao; uzmemo li nadalje, da je Sermon bio ugledan vladar (bugarski ili hrvatski), koji je sam novce kovao; uvažimo li napokon, da je Sermonova država za cielo bila prostrana i da je u njoj bezdvojbeno stajao hram sv. Dimitrije na tlu grada Sirmiuma: to se ne može ni pomisliti, da bi se g. 1009. sterala vlast kralja Stjepana u današnjoj Slavoniji, napose u današnjem Sriemu, a još manje može se dopustiti, da je tada iztočna medja biskupije pečuvske sizala do Mitrovice ili staroga Sirmiuma. Naše mnienje potvrdjuje i ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. U jednoj povelji naime od g. 1235., kojom on ustanovi medje izmedju zagrebačke i pečuvske biskupije, veli on naročito ovako: „Medje biskupije pečuvske preko rieke Drave (t. j. na jugu Drave) ne bijahu još ustanovljene (dosele); pošto je sveti kralj Ladislav *prvi* prešao rieku Dravu, ter si podložio slavonske predjele...[60]). Kralj dakle naročito kaže, da medje biskupije pečuvske nisu bile ustanovljene u predjelu na jugu Drave, ili bolje rekuć, da biskupija pečuvska nije sizala preko Drave, dok nije g. 1091. sv. Ladislav prvi od ugarskih kraljeva prešao Dravu i slavonsku zemlju svojoj vlasti podložio. Istom poslie g. 1091. protegnula se je vlast pečuvskih biskupa preko Drave; a kralj Ladislav, koji je malo zatim osnovao i biskupiju zagrebačku, ustanovio je obim sada susjednim biskupijam u zemlji medju Dravom i Savom za medju rieku ili bolje potok Liš-

[59]) Georg Cedreni histor. comp. tom. II. p. 476.

[60]) „Quoniam ultra Draue fluvium limes seu terminus Quinqueecclesiensis ecclesie nondum fuerat stabilitus, cum sanctus rex Ladislaus primus transiuerit Draue fluvium, et partes sibi sclauicas, regno primum occupauit adducto:..." Fejer, Cod. dipl. III., 2, p. 422—423.

Digitized by Google

nicu (Lysniche fluentum, rivulus Lisnicha) blizu današnje Garešnice i Dišnika.

Povelja dakle zakladnica, kojom je tobože sv. Stjepan g. 1009. ustanovio medje biskupije pečuvske, ili je skroz falsifikat; ili, ako to ne bi bila, sjegurno je nešto kasnije preradjena, te su poimence u njoj umetnuti ili promienjeni stavci, koji se tiču medjâ biskupije.

Branioci ugarski, koji silom hoće, da je povelja od g. 1009. istinita, navode kao najglavniji dokaz za to, da je kralj sv. Ladislav, riešavajuć g. 1093. razpru radi medja medju pečuvskom biskupijom i koločkom nadbiskupijom, upravo se na ovu Stjepanovu povelju pozivao, ter ju uvrstio u svoju povelju i tako njezinu autentičnost priznao. Da ogledamo to pobliže.

Godine 1093. vodila se je neka razpra medju koločkim nadbiskupom i pečuvskim biskupom radi medja njihovih biskupija. Pečuvski biskup, koji se je smatrao prikraćenim, dokazivao je upravo poveljom tobože kralja Stjepana od 1009, da su medje obiju biskupija poremećene, i to na njegovu štetu, te je tražio uzpostavu starih medja prema Stjepanovoj povelji. Prema tomu bjehu sada g. 1093. poremećene granice uzpostavljene, i ustanovljen „mejaš vodovoda, koji se Kwarok zove, sa ostalimi mejaši u prvoj povelji (kralja Stjepana od g. 1009) navedenimi, naime Zemon, Boerdy, Almady, da jih (pečuvski biskup) posjeduje u sve vieke“.[61])

Prvo, što nam je primetnuti jest, da nam nipošto ne služi za dokaz, što se u povelji Ladislava od g. 1093. navodi povelja Stjepanova od g. 1009.; tim manje, što je obće poznato, da su kraljevske kancelarije raznih vladara stotine i stotine povelja priznale autentičnimi, koje današnja kritika mora da smatra falsifikati najgore vrsti.

[61]) „termini aquae ductus, qui Kwarok dicitur, cum ceteris priori privilegio insertis, scilicet Zemon, Boerdy, Almady in perpetuum possidendum diiudicarunt ...“ Fejer, Codex dipl. I. p. 480—481.

Digitized by Google

Isto tako mogao je Ladislav lahko vjerovati predloženoj mu listini, tim laglje, što su i onako medje obiju biskupija bile poremećene!... Drugo, što nam udara umah u oči, jest, da se u listini Ladislava kralja od g. 1093. sasvim drugčije opisuju medje, nego li u listini Stjepanovoj od g. 1009., premda je ovu povelju imao pred sobom!! pače ju je uvrstio u svoju izpravu! Odakle to nesuglasje? Prema tomu nam je zaključiti, da je ili u jednoj ili u drugoj povelji tekst izkvaren, napose glede medjâ; nu najvjerojatnije jest, da su obje listine, ako nisu podmetnute, došle do nas preradjene ili popravljene. I takovih slučajeva poznaje diplomatika ugarska dovoljno.

Izmedju g. *1091—1093.*, pošto se je vlast kralja Ladislava razgranila po hrvatskom tlu u zemlji medju Dravom i Savom, moglo je lahko doći do trvenja medju nadbiskupom koločkim i biskupom pečuvskim poradi jurisdikcije, baš onako, kako medju biskupijom pečuvskom i novo osnovanom biskupijom zagrebačkom. Vlast Arpadovića bješe se još prije Ladislava, okolo g. 1073. uvriežila u predjelu medju Dunavom i Savom, u Sriemu (koji je g. 1019—1073. bio u rukuh grčkih), te se je po svoj prilici već tada ovdje počela širiti moć ugarskoga svećenstva, poimence vlast koločkoga nadbiskupa. Kada je dvadeset godina kasnije kralj Ladislav, prešav prvi Dravu, zemlju medju ovom riekom i Savom svojoj vlasti podložio, moglo je doći do razpre medju koločkim nadbiskupom i pečuvskim biskupom, tko da bude duhovni pastir u okolišu Vukovara i Požege. Koločki nadbiskup mogao se je pozivati na tu okolnost, da je njegova vlast starija u tom predielu, dočim pečuvski biskup nije imao, čim da svoje aspiracije podkriepi. Nije li mu ovom prilikom mogla pomoći tobožnja povelja kralja Stjepana od g. 1009?

Razpra medjutim nadbiskupa koločkoga sa biskupom pečuvskim radi medjâ trajaše sveudilj i u 13. stoljeću.

Digitized by Google

Godine 1247. umieša se u razpru sam papa Inocentije IV., koji povjeri nekim opatom ugarskih manastira, da u ime njegovo vode iztragu i urede medje obih biskupija. U dotičnom pismu od 27. rujna piše papa svojim povjerenikom: „Pošto nam je od koločkoga nadbiskupa predloženo, da njegova dijeceza prema dijecezi pečuvskoj, kojoj je susjeda, ne ima stalnih medja (non haberet certos fines), te se stoga dogadja, da se izmedju njega i pečuvskoga biskupa radjaju ljute razpre; nalažemo ... vam, da iztražite istinu, pa ako nadjete, da su iste biskupije bile ikada omedjašene, to činite, da se gore rečeni biskupi zadovolje starimi medjami... Inače omedjašite obje biskupije prema pravu obih stranaka ...[62]).

Ovo pismo papino veoma čudno razsvjetljuje povelje od g. 1009. i 1093. U tih se poveljah, kako su do nas došle, govori o medjah; u jednoj se opisuju medje pečuvske biskupije u obće, a u drugoj se iztiču medje biskupije pečuvske prema nadbiskupiji koločkoj; a kad tamo, iz poslanice pape Inocentija IV. razabiremo, da medju obim biskupijama nije ni bilo stalnih medja! Sam papa dvoji, da su obje biskupije bile u obće ikada omedjašene! Što da obzirom na to držimo o poveljah od godine 1009. i 1093.?

Kad se je nadbiskup koločki g. 1247. pravdao s biskupom pečuvskim za mejaše, nije se više nadbiskupija njegova prostirala po Sriemu. Za Sriem naime obnovljena bi još g. 1229. biskupija sriemska[63]), koje bijaše nestalo za seobe naroda. Ovoj biskupiji bijaše izprva sielo Banoštor kod Dunava; nu pošto je ovo mjesto za navale tatarske ljuto postradalo, radilo se je upravo g. 1247. o tom, da se stolica sriemskoga biskupa prenese u koji manastir, budi sv. Dimitrije (u Mitro-

[62]) Fejer, Cod. dipl. IV. 1. p. 476—477.
[63]) Theiner, Mon Hung. I. p. 88. —

Digitized by Google

vicu), budi sv. Gregorija[64]). U predjelu dakle medju Dravom, Dunavom i Savom medjašila je u to doba pečuvska biskupija sa sriemskom; pa pošto se je baš u isto doba vodila razpra medju koločkim nadbiskupom i pečuvskim biskupom radi medjâ: to se nije moglo raditi o mejaših njihovih u današnjoj Slavoniji, nego u samoj Ugarskoj. Prema tomu nam je zaključiti, da se ni g. 1093 (ako je naime povelja kralja Ladislava u obće istinita) nije radilo o mejaših obih biskupija u današnjoj Slavoniji, poimence u Sriemu, nego upravo u Ugarskoj.

Skupimo li dakle resultate našega razmatranja u jedno, vidimo, da povelja kralja sv. Stjepana od g. 1009. takodjer ništa ne dokazuje: prvo, jer je veoma sumnjiva; drugo, jer se podatci iz nje crpljeni ne mogu dovoljno razjasniti; a treće, jer se ti podatci protive inim vjerodostojnim spomenikom.

VIII.

Da ogledamo još neke povelje, iz kojih ugarski historici izvode, da je Slavonija od 10. do polovice 13. stoljeća bila čest Ugarske.

Pesty medju inim navodi (p. 32), da je kraljica Gisela, supruga kralja sv. Stjepana — poklonila vesprimskoj biskupiji neku zemlju Vizmet; a zatim dodaje: „iz razprave, koje su se o toj zemlji u 13. stoljeću vodile, vidimo dovoljno, da se je ova zemlja Vizmet sterala na desnoj obali Drave u obsegu zaladske županije, — nov faktum, da je sv. Stjepan vršio vladalačka prava s one (južne) strane Drave". Da vidimo, je li tomu tako. U jednoj povelji od g. 1232. pripovieda se, kako se je vesprimski biskup potužio, da mu je ban (hrvatski) Ochuz nepravedno oteo neku zemlju „Wizmeth", koju je još kraljica Gisela darovala vesprimskoj biskupiji. Položaj zemlje Wizmet opisuje se

[64]) Fejer, Cod. dipl. IV. 1. p. 475—476.

Digitized by Google

tako, da se naročito kaže, da leži medju Dravom i Murom,[65]) dakle u *Medjumurju*; te se čovjek mora snebivati videć, kako je Pesty istu zemlju prenio na desnu obalu Drave i po tom u zemlju slavonsku, pošto povelja upravo protivno kaže!

Ovaj primjer upućuje nas, da nam je tvrdnje tih historika veoma skeptički prihvaćati, ter vazda same izvore ogledati, prije nego li vjerujemo tvrdnjam njihovim.

Druga okolnost, koju isti historici ističu, da bi svoje tvrdnje podkriepili, jest ova. Oni kažu, da je još sv. Stjepan opatiji sv. Martina na brdu pannonskom u Ugarskoj poklonio desetinu u županiji šimežkoj i to ne samo u onom dielu iste županije, koji se je sterao na sjeveru Drave, nego i u onom na jugu Drave; te prema tomu izvode, da se je već od sv. Stjepana Ugarska sterala na jugu Drave, i da su neke česti zemlje medju Dravom i Savom spadale pod ugarsku županiju šimežku, kao što opet druge česti pod županiju zaladsku i baranjsku. Napokon tvrde, da je u Slavoniji već od prvih vremena vriedilo ugarsko uredjenje županija, pošto slovjenskim plemenskim župam (kakvih je bilo na jugu Save i Kupe u ostaloj Hrvatskoj) nema traga. Da vidimo, imaju li pravo.

Imade jedna povelja kralja sv. Stjepana od g. 1001. (o autenciji njezinoj neću da govorim), kojom on samostanu sv. Martina na brdu pannonskom dariva „desetinu županije šimežke od svih posala, zemalja, vinograda, usjeva i t. d.“[66]) Po ovoj povelji ne može se absolutno nimalo uztvrditi, niti da je sv. Stjepan imao vlast na jugu Drave, niti da se je za njegova vre-

[65]) terram Wizmeth, a prima fundatione ecclesiae (Vesprimensis) a regina Gisla donatam, *quae est inter Dravam* et *Muram*, citra portum Worosd . . . Fejer, Cod. dipl. III. 2. p. 316.

[66]) „comitatus Sumegiensis decimationem de omnibus negociis, praediis terris, vineis, segetibus . . .“ Fejer, Cod. dipl. I. p. 281.

Digitized by Google

mena šimežka županija sterala medju Dravom i Savom, a kamo li, da je sv. Stjepan samostanu sv. Martina darovao desetinu u dielu šimežke županije na jugu Drave. Ugarski historici pozivlju se medjutim na jednu razpru medju zagrebačkim biskupom i opatom sv. Martina iz 13. stoljeća, koja se je vodila upravo radi te desetine. I zbilja čitamo u jednoj povelji od g. 1233., da je opat sv. Martina tužio papi zagrebačkoga biskupa radi toga, „što je uzimao desetinu svih plodova i drugih stvari u dielu simežke županije, koji je preko (na jugu) Drave;“ a uz to je opat predložio i povelju sv. Stjepana, kojom je njegovu manastiru darovao desetinu šimežke županije[67]). Prema ovomu mjestu moglo bi se zaista u prvi mah pomisliti, da je zbilja još sv. Stjepan imao vlast na jugu Drave i da se je za njega već protezala šimežka županija po Slavoniji; nu ako se promotri, da se u Stjepanovoj povelji niti riečju ne opisuje obseg simežke županije i da nema govora o desetini iste županije na jugu Drave; ako se nadalje u istoj povelji od g. 1233. čita, da je rečena desetina na jugu Drave bila prieporna, da je razpra poradi nje trajala dugo vremena, i da su se napokon (post longi temporis tractum) prijuće se stranke utekle rimskoj stolici; ako se nadalje uvaži, da je prieporna desetina napokon ostala zagrebačkomu biskupu[68]) (dakako uz odštetu): to dobiva čielo pitanje drugo lice, te se pitamo, kako da sve to razumijemo?

Prije svega riešit nam je dva druga pitanja; prvo,

[67]) „decimas omnium frugum et aliarum rerum partis comitatus simigiensis, que est ultra fluvium Dravam... deducens privilegium sancti Stephani regis...“ Tkalčić, Mon. episc. zagr. I. p 73.

[68]) Premda je opat imao i pozivao se na povelju sv. Stjepana, ipak on „decimas et omnia alia, quecumque comprehendere poterat eius petitio, ultra fluvium Drawam, infra zagrabiensem dioecesim, versus Sclavoniam,... ecclesie zagrabiensi ex toto pacifice ac quiete dimisit.... Ibid. p. 73.

Digitized by Google

da li je u priedjelu medju Dravom i Savom bilo ikada plemenskih župa; a drugo, kada su se županije zaladska, šimežka i baranjska razširile na jugu Drave po Slavoniji, da li već u prvo vrieme obstanka svoga. kako ugarski historici tvrde, ili možda kasnije?

Prvo pitanje veoma je mučno riešiti, pošto najstariji spomenik, koji razjašnjuje poviest zemlje slavonske, potiče iz g. 1134., dakle skoro pol stoljeća iza provale kralja Ladislava u Hrvatsku. Nu uzprkos tomu kušat ćemo to pitanje riešiti.

U prilično malenu priedjelu, koji se izmedju Drave i Save stere počam od Virovitice i gornjega Miholjca do Križevaca, nalazimo još u 13. stoljeću obilje omanjih oblasti, koje se u latinskih spomenicih zovu „comitatus". Najprvo eto na zapadu 1) comitatus de Kemnek ili Kemluk (Kalnik, g. 1221—1272); zatim 2) comitatus Crisiensis (Križevci, 1217—1253.); 3) comitatus de Roicha (Rovišće, 1232.); 4) comitatus de Iwangh (Ivanić 1289.); 5) comitatus Chasmensis (Čazma 1289.); 6) de Guarig ili Garig (Garić, 1163—1289.); 7) comitatus de Gerzenche (Garešnica, 1257—1285); 8) comitatus Kordua ili Gordowa (Grdjevac); 9) comitatus de Vereuce ili Veruche (Virovitica, 1280.); 10) supanatus de Nouak (Novaki kod gornjega Miholjca, 1255.). Uvažimo li još, da se u kasnijih spomenicih spominje takodjer comitatus de Zitech (Sisak, 1337.) i comitatus de Monoslou (Moslavina), to vidimo, da je u toli malenu prostoru bilo 12 upravnih oblasti, (pa bilo jih je i više, koje nam nisu poznate), zvane „comitatus". Ove upravne oblasti „comitatus" veoma su prostorom malene; nu svaka ima ipak svoj grad (castrum), na koji spadaju razne zemlje i puk (n. pr. *populus* de Garig). Ovakovom malenom oblasti upravlja „comes"; u ovakovoj oblasti pobiru se daće (comitatus de Guersente cum collecta mar-

Digitized by Google

turinarum et septem denariorum, ac zaluzinarum); spominju se službenici grada (iobagiones castri) itd.

Iz svega navedenoga razabiremo dakle, da su ovi mnogobrojni „comitatus“ bili neki kotari. Njihov odviše malen obseg ne dopušta nam uzeti, da su to bile županije po ugarskom kalupu, nego upravo je sjegurno, da su to ostatci plemenskih župa slovjenskih, na koje bijaše Slavonija podieljena prije kralja Ladislava, i kojim se je trag sačuvao još u 13. i 14. stoljeću. U tom nas podkriepljuje još više, što se jedan tih kotara zove još g. 1255. naročito „supanatus“,[69]) a ne „comitatus“, čim se hoće iztaknuti, da je slovjenska plemenska župa, a ne županija po primjeru ugarskih županija na sjeveru Drave.

Jasno je dakle, da je zemlja medju Dravom i Savom bila prvobitno podieljena na slovjenske plemenske župe, a po tom sliedi, da ovaj prediel nije prvobitno pripadao Ugarskoj. Istom poslije kralja Ladislava počeli su ugarsko-hrvatski vladari veoma polagano preobrazivati slovjenske plemenske župe u županije po ugarskom uzoru i to tako, da su više slovjenskih župa podredili jednomu ovećemu i znamenitijemu gradu, te je tako od više omanjih župa nastala po jedna oveća županija. Taj proces započeo je valjda već umah za Ladislava i Kolomana,[70]) a dovršio se je u 14. stoljeću za Ljudevita I., koji je u svoj Hrvatskoj proveo uredbu ugarskih županija.

Imajuć ovo na umu ne ćemo se nimalo čuditi, kad čitamo, da su 13.—15. stoljeća koji put neke prekodravske ugarske županije (zalajska, šimežka i baranjska) zasizale na jug Drave u zemlju slavonsku, ili bolje rekuć, da su pojedina mjesta u Slavoniji na kraće

[69]) „totus supanatus de Nouak. Tkalčić, Mon. episc. zagr. I. p. 103—105

[70]) U jednoj povelji od g. 1227. čitamo „possessionem ... Wrazilaz vocatam, in districtu zagrabiensi, de comitatu Morocha constitutam“. Tkalčić, op. cit p. 58.

Digitized by Google

ili dulje vrieme bile podredjene sudbenosti županijskih gradovâ susjednih županijâ ugarskih. Još manje ćemo se tomu čuditi, upamtimo li, da su kasnije u 13. stoljeću vojvode „ciele Slavonije“ koji put upravljali takodjer i ugarskimi županijami na sjeveru Drave, zatim da su neki bani hrvatsko-dalmatinski (slavonski) početkom 13. stoljeća bili i župani koje susjedne ugarske županije (zaladske, šimežke, baranjske).[71]) Isto tako uvažiti nam je, da su ugarsko-hrvatski kraljevi svojim velikašem ugarskim darivali zemlje i posjede na jugu Drave u Slavoniji, i da su veoma često župani zaladski, šimežki i t. d. imali posjeda s onu strane Drave, pa da su prema tomu nastojali, da svoje posjede u Slavoniji sprave pod jurisdikciju svojih županijskih gradova. Sve ove iztaknute okolnosti učinile su, da su se medje ugarskih županija na sjeveru Drave pomakle koji put i u Slavoniju, ter obuhvatale pojedine prediele i mjesta slavonska. To je bilo tim laglje provesti, što u Hrvatskoj po ugarskom kalupu uredjene županije nisu nikada imale stalnih medja. Tako se je n. p. zagrebačka županija sve više pomicala i širila na jug, obuhvativši najprije zemljište stare podgorske župe medju Savom i Kupom, i razširivši se zatim na jugu Kupe po predielih, koji su nekoč pripadali gorskoj i goričkoj župi. Isto tako širila se je križevačka županija sve više na iztok, dok se je zahvativši mnoge stare plemenske župe prikučila požežkoj županiji u okolišu Pakraca. Nasuprot opet bje u 15. stoljeću zagorska županija dokinuta, a zemljište njezino pridruženo varaždinskoj županiji.

Prema tomu rado dopuštamo, da su tečajem 13—15. stoljeća koji put i susjedne ugarske županije zahvatile

[71]) Evo nekoliko primjera: g. 1200. Nicholao bano et eodem comite de Zala; 1214. Ocuz bano et comite symigiensi; 1213. Jula banus, comes Castri Ferrei itd. Prema tomu biva nam jasnija ustanova zlatne bulle od g. 1222, da samo 4 najviša častnika, medju njimi i ban, smiju obnašati dvie časti.

Digitized by Google

koji komad zemlje ili koji grad na desnoj obali Drave u Slavoniji; nu zato nimalo ne sliedi, da su iste županije imale taj obseg još prije Ladislava i Kolomana, tim manje, što je prije ovih vladara zemlja medju Dravom i Savom bila sastavljena od samih plemenskih župa.

Prva ugarska županija, koja se je dielomice protegla na jug Drave, jest šimežka. Godine 1245. darova kralj Bela IV. svojemu vjernomu službeniku Hudini i njegovim rodjakom „zemlju Wiscuz preko Drave u županiji šimežkoj“ (terram Wiscuz ultra Drawam, in comitatu simiguiensi existentem.[72]) Pošto se je taj komad zemlje Wiscuz (po današnjem Vizköz = ein Zwischenflussgebiet) sterao medju potoci Čazmom i Račom blizu Garića, to je nedvojbeno, da je današnje mjesto Megjurić ili Medjurače (Medjuriečje) na jugu Belovara spadala pod županiju šimežku, i da se je po tom ista županija sterala na jugu Drave. Malo zatim g. 1248. nastade pravda o tom, ne spada li ista zemlja Wisguz možda „ad comitatum Kordua“ t. j. na župu grdjevačku, koja je toj zemlji susjedna bila?[73]) Iz jedne povelje od g. 1256 napokon razabiremo, da je Bela IV., darovavši Hudini zemlju Wizkuz, istu zemlju oslobodio podaničtva grada šimežkoga (a castro simigiensi eximendo). [74])

Iz jedne povelje od g. 1239. razabiremo nadalje, da je tadanji vojvoda slavonski Koloman nekomu Druganu za njegovu zemlju kod Virovitice (Werewche) dao u zamjenu neku zemlju „grada šimežkoga po imenu Toplicu u Gariću“, t. j. u plemenskoj župi garićkoj.[75]) Godine 1256. opet činio se je razvod medja „medju Henrikom šimežkim županom i podanici grada

[72]) Tkalčić, Mon. epis. zagr. I. p. 85. Vidi još i povelju od g. 1246 na str. 87., gdje se ista zemlja zove „Wyschust“.
[73]) Idem, p. 90.
[74]) Id. p. 113.
[75]) Wenczel, Cod. dipl. Arp. XI. p. 306.

*

Digitized by Google

šimežkoga u Gariću s jedne, a službenici grada šimežkoga u Gariću s druge strane (inter Herricum comitem symigiensem, dilectum et fidelem nostrum, et castrenses castri symigiensis in Garig ex una parte, et iobagiones castri symigiensis in Garig existentes ex altera".[76])

Osobito su za nas zanimive dvie povelje kralja Ladislava IV. od g. 1273. Jednom od tih povelja hvali nekoga Ruha (comes Ruh), koji si bješe znatnih zasluga stekao, te mu zato daje plemenštinu za njegove zemlje (nobilitauimus predia sua), što ih bješe „in Garig et Guersence" pokupovao. Kralj mu daje nadalje pravo, da on sam i njegovi nasljednici posjeduju iste zemlje baš onako, kako pravi plemići Slavonije (sicut ueri, primi, et naturales Sclavonie nobiles suas possessiones possident); a zatim poimence navodi te njegove nove plemićke zemlje, i to toli „in comitatu de Guersenche", koli „in comitatu de Garyg"[77]). Još iste g. zamoli spomenuti Ruh kralja Ladislava IV., da mu pokloni „zemlju grada šimežkoga, po imenu Deeche, ležeću u Gariću (terram castri nostri Symigiensis, Decche vocatam, in Garig existentem), pošto je u najbližem susjedstvu njegovim zemljam.[78])

Iz ovih je primjera dovoljno jasno, da se je g. 1239—1273 županija šimežka protezala preko Drave, i da je obuhvatala neke stare plemenske župe slovjenske (Kordua, Garig, Gersenche) ili točnije: da je nekoliko mjesta i zemalja tih slovjenskih župa bilo podloženo jurisdikciji šimežkoga grada u Ugarskoj. Nu pored šimežke županije spominju se uviek i domaće slovjenske župe sa svojimi gradovi, jasan znak, da su u to doba još obsto-

[76]) Tkalčić, Mon. p 106. i 110.
[77]) Mon. Hung. hist., Hazai Okmánytár, VII. köt., p. 139—140.
[78]) Ibid. p. 144—145.

Digitized by Google

jale, i da se je vlast prekodravske županije tekar počela širiti. Uzmemo li sada još na um, da je kralj Ladislav upravo iz šimežke županije g. 1091 provalio preko Drave u Hrvatsku, uzmemo li još na um, da su mnogi velikaši ugarski šimežke županije (da i sami župani) dobivali zemlje na jugu Drave, pa da im je do toga bilo stalo, da njihovi prekodravski posjedi ostanu pod jurisdikcijom ugarskih župana: to polagano ulazimo takodjer i u trag, kako se je vlast šimežkih župana razširila na jugu Drave, i kako su negdje zemlje i mjesta slovjenskih župa plemenskih dospjele pod jurisdikciju šimežkoga županijskoga grada i tamošnjih župana. Nu ujedno nam biva jasno, da o svem tom ne može ni govora biti prije provale kralja Ladislava u Hrvatsku g. 1091.

Sada nam postaje takodjer jasna pravda medju opatom sv. Martina i zagrebačkim biskupom radi desetine u prekodravskom (slavonskom) dielu županije simežke. Pošto je kralj sv. Stjepan poklonio g. 1001. opatiji sv. Martina na brdu pannonskom desetinu ciele županije šimežke, to su opati istoga samostana, pošto se je županija šimežka iza Ladislava počela širiti na jug Drave, takodjer i od ovih novih česti šimežke županije tražili desetinu svega priroda i inih stvari. Nu s toga dodjoše u oprieku sa zagrebačkimi biskupi, kojim se je biskupija sterala još od Ladislava sve do rieke Lišnice kod Dišnika. Istom posredovanjem pape Gregorija IX. izmiriše se g. 1233. prijuće stranke, te opat sv. Martina ostavi desetinu šimežke županije na jugu Drave zagrebačkomu biskupu uz odštetu od 500 maraka srebra.

IX.

Bilo bi nam još govoriti o spomenutoj već jednom listini palatina Rada[79]) od g. 1057., iz koje neki izvode,

[79]) Kuk. Cod. dipl. I. 116—117.

Digitized by Google

da je tada bio Sriem u vlasti ugarskih vladara; nu o toj izpravi već je i onako suviše pisano, a s druge strane i sam Pesty nekako se slabo uzdaje u autenciju njezinu;[80]) s toga se ne ćemo više na nju ni obazirati.

Prebirući redom stare ljetopise i izprave uvjerili smo se sjegurno i temeljito, da je današnja gradjanska Hrvatska, čest nekadanje Slavonije, bila prvotno čest kraljevine Hrvatske, i da je tek poslije g. 1091. zajedno sa ostalom Hrvatskom došla u vlast ugarskih Arpadovića.

Nu stara banovina Slavonija ne obuhvataše samo današnju gradjansku Hrvatsku (poimence županije varaždinsku, zagrebačku i križevačku); ona sizaše već u najstarije vrieme i u današnju Slavoniju, te zapremaše nedvojbeno stare županije: virovitičku, požežku i vukovsku, i dopiraše tako sve do Iloka u današnjem Sriemu.

Dokazâ za to nalazimo dovoljno u spomenicih 13. stoljeća, osobito u onih iz vladanja slavonskoga vojvode Kolomana (1226—1241). Ovi nam spomenici donose takodjer prve viesti o današnjoj Slavoniji.

Koloman, koji se zove „vojvoda ciele Slavonije“ (dux totius Sclavonie), naziva svoju oblast „regnum“ ili „kraljevina“ (in regnum nostrum, videlicet Sclavoniae)[81]) God. 1234. dieli on kao vojvoda slavonski žiteljem mjesta Virovitice (hospitibus de magna villa Wereuche) slobodan list i dariva jih tom prilikom raznimi povlasticami, medju njimi i ovom, da nisu dužni davati banu zalužinu (nec victualia Bani, que Zalusina vocantur, dare teneantur).[82]) Već po ovom jasno razabiremo,

---

[80]) Wahr ist's, dass der Brief des Palatins sich einiger damals ungewöhnlicher Ausdrücke bedient und dadurch die Kritik herausfordert (p. 19.); Indessen wollen wir die Urkunde vom Jahre 1057. opfern. (p. 20).

[81]) Kukulj. Jura I. p. 57.

[82]) Kuk. Jura I. p. 58—59.

Digitized by Google

da se je ne samo vlast vojvodska, nego i banska protezala na Viroviticu i njezin okoliš t. j. na županiju virovitičku, i da je po tom ova županija spadala na Slavoniju. Žitelji Virovitice, Lipove i ciele županije virovitičke plaćali su desetinu biskupu zagrebačkomu; a g. 1277. kaže se naročito, da je rieka Drava na sjeveru Virovitice, naime kod Vaške medja izmedju Ugarske i Slavonije (maxime terram sancti Martini prope Waska, iuxta Drawam, quia est inter Ungariam et Sclauoniam).[83]) Virovitička županija bila je po tom nedvojbeno slavonska.

Nu i vukovska županija pribrajala se je u 13. stoljeću Slavoniji, (dotično kraljevini hrvatsko-dalmatinskoj). Darovavši kralj Andrija II. g. 1220. nekomu vjernomu podaniku svomu zemlju u vukovskoj županiji, (Widhor in comitatu de Wolkou) naredi, da tadanji slavonski ban Ochuz (per Ochiuz, tunc temporis Sclavonie Banum) uvede nadarenika u darovanu mu zemlju.[84]) Godine 1231. dieli opet vojvoda Koloman žiteljem grada Vukova (hospitibus iuxta castrum Walkow) razne sloboštine i povlastice; opet jasan znak, da je Vukovo ili Vukovar ležao u obsegu njegove vojvodine.[85]) Iz jedne listine nadalje od 1239. razabiremo, da se je u županiji vukovskoj pobirala kunovina[86]) (pro decimis marturinarum totius comitatus de Volco); a pošto je kunovina od vajkada bila daća slavonska, to sliedi, da je tada i županija vukovska bila čest Slavonije. Napokon po prilici još godine 1239. ili nešto prije dariva Koloman, kao vojvoda ciele Slavonije, bosanskomu biskupu mjesta „Djakovo i Bleznu u vukovskoj županiji, a u biskupiji pečuvskoj“.[87]) Svega toga ne bi bio

[83]) Tkalčić, Mon. episc. zagr. I. p. 189.
[84]) Fejer, Cod. dipl. III. 1. p. 286.
[85]) Kuk. Jura I. p. 56—57.
[86]) Ibid. p. 59—60.
[87]) Theiner, Mon. Slav. merid. I 297—298.

Digitized by Google

Koloman mogao činiti, da se nije vukovska županija sterala u njegovoj vojvodini slavonskoj.

Ako se je vukovska županija pribrajala Slavoniji, to je nedvojbeno i požežka županija bila čest njezina, pošto se je sterala vukovskoj županiji na zapadu. God. 1210. pokloni kralj Andrija II. templarom zemlju Lješnicu ili Lišnicu u požežkoj županiji, ali oslobodjenu vlasti županijskoga grada (terram de Lesnissa de comitatu de Posega exceptam). U dotičnoj povelji čitamo medju inim i ovo: „štogod su žitelji one zemlje dužni plaćati kralju ili banu u kunovini i drugih daćah“ (quidquid homines super eandem terram habitantes Regi sive Bano in marturinis vel aliis fiscalibus exaccionibus solvere tenentur...[88]) Po ovom vidimo, da su i žitelji Lješnice ili Lišnice plaćali banu daće, a iz toga sliedi, da je požežka županija bila čest Slavonije. Oko g. 1239. vodila se je pravda medju vojvodom Kolomanom i templarom upravo radi iste zemlje (super medietate terrae de Licenissa in comitatu de Possega), jasan znak, da je i tada vriedila vlast slavonskoga vojvode u požežkoj županiji.[89]) Da se je požežka županija u istinu smatrala već u 13. stoljeću za dio vojvodine slavonske, svjedoči nam i rimski papa Urban IV. Pošto je kraljica Marija za provale tatarske svoga supruga Belu IV. izdašno pomogla svojim privatnim blagom, suprug joj se kasnije oduži tim, što joj je darovao grad Požegu, koji je dosele bio kraljevski. Godine 1263. potvrdi papa Urban IV. darovnicu kralja Bele, te u dotičnom pismu kaže naročito, da grad Požega leži u vojvodini slavonskoj (castrum de Possega, ad eum

[88]) Wenczel, Cod. dipl. Arp. XI. p. 106.

[89]) Kuk, Jura I. p. 59—60 Zanimivo je, što se u dotičnoj izpravi čita: „Si autem in supradictis terris de Licenissa et de Nessicha (Našice?) auri vel argenti fodina reperta fuerit . . .“

Digitized by Google

pertinens, in ducatu Sclavonie constitutum.[90]) Požega dapače i požežka županija smatrale su se još početkom 15. stoljeća za česti Slavonije, kako se to razabire iz jedne povelje kralja Ladislava Napuljca od g. 1404.[91])

Najstariji dakle spomenici, koji nam javljaju o današnjoj Slavoniji, svjedoče jasno, da su županije virovitička, požežka i vukovka (t. j. sva zemlja od medje hrvatske do Iloka i Morovića) poput županijâ varaždinske, zagrebačke i križevačke bile čest vojvodine ili banovine, koja se je u polovici 13. stoljeća počela nazivati slavonskom, dočim je prije toga bila poznata jedino pod imenom Hrvatske i Dalmacije. Iza toga sliedi opet nepobitno, da se stare županije virovitička, požežka i vukovska moraju isto tako smatrati sastavinami hrvatske države, kao što i županije zagrebačka, križevačka i varaždinska.

U prvom i drugom poglavju naše razpravice bje iztaknuto, da su se vojvode i upravitelji na jugu Drave u 12. stoljeću vazda službeno zvali „dux (gubernator) Dalmatie et Croatie". Ovim se je naslovom poimence dičio vojvoda Andrija (1198—1203.) Nu pored ovoga naziva rabio se već u 12. stoljeću u neslužbenih spisih takodjer i naziv „dux Sclavonie". Tako se n. pr. u jednom privatnom pismu iz dobe kralja Bele III. (po prilici iz g. 1185.) čita, da vojvoda slavonski daje kralju godimice 10.000 maraka srebra (de duce Sclauonie).[92]) Za vojvode Bele, sina Andrijina, već se i u službenih spisih rabi nastov „dux totius Sclavonie" pored staroga naslova. Tako se Bela u jednoj povelji od g. 1222. piše

[90]) Theiner, Monum. Hung. I. p. 254.
[91]) „possessiones.... Giabalic nuncupatas, sitas et positas in comitatu Posege, partium regni nostri Sclavonie..." Arkiv za poviest jugosl. VII. p. 55.
[92]) Kukulj. Cod. dipl. II. p. 91.

Digitized by Google

„dux totius Sclavonie“, a u drugoj od g. 1223. „gubernator Dalmatie et Croatie“.[93]) Njegov brat i nasljednik u vojvodskoj časti, Koloman piše se samo prve godine svoga vladanja g. 1226. „dux Dalmatie et Croatie“,[94]) a u svih daljih izpravah sve do smrti svoje (1241.) rabi mu naslov „dux totius Sclavonie“. Za njega nestaje sasvim staroga naslova.

Hrvatski bani zvahu se kroz cielo 12. stoljeće naprosto bani (bez oznake njihove banovine). Tek u jednoj povelji od g. 1215. čitamo: „J(ohanne) Bano Sclavonie existente“.[95])

Kako i kada li je zemlja medju Dravom i Savom (Gvozdom) dobila ime Slavonije, o tom ću razpravljati drugom zgodom.

---

[93]) Tkalčić, Mon. I. p. 50; Fejer, Cod. dipl. III. p. 404.
[94]) Kuk., Jura I. p. 52.
[95]) Tkalčić, Op. cit., p. 36.

Digitized by Google

Digitized by Google

U mene ima na prodaju još nekoliko stotinâ ovih n
djelâ:

1. ***Majka i kći.*** Izvorna pripoviest, Zagreb, 1
Stranâ 80. Ciena 40 novč

2. ***Poviest Bosne do propasti kraljeva***
Zagreb 1882. Straná 352. Ciena 2 for.

V. Klaić.
Nikolićeva ulica, br. 14.

Tko mi pošalje poštarskom naputnicom 2 fo
novč., dobit će obie knjige franco.

Digitized by Google

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
A 001 295 432 7

University of California
SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
405 Hilgard Avenue, Los Angeles, CA 90024-1388
Return this material to the library
from which it was borrowed.

NON-RENEWABLE

JUN 12 1997
DUE 2 WKS FROM DATE RECEIVED

UCLA URL/ILL
REC'D LD-URL
JUL 16 1997
Oct 19 '09

Digitized by Google

University o
Southern
Library

Digitized by Google